

NÁNDORFEHÉRVÁR BUKÁSA.

(1521.)

(Koszorúzott pályamunka.)

MÁSODIK ÉS BEFEJEZŐ KÖZLEMÉNY.

VI.

A ruméliai hadtest Ahmed vezérlete alatt június 27-én Nisben szakadt el a főbaderőtől és azon a legrövidebb útvonalon, melyet Alekszinác, Djunis, Krusevác, Trsztenik, Csacsák, Gornye-Milánovác és Ub községek jelölnek meg, Szabács felé sietett.

Szulejmán a sereg többi részével június 28-án hagyta el Nist.

Nistől Alekszinácig és innen Románig a Bolgár-Morava völgye elég tágas és járható közlekedési vonalat szolgáltat, ellenben Romántól Sztalaczig mintegy 12 kilométer hosszú, meredek sziklafalak által szegélyezett keskeny völgyben halad a folyó s e völgy-szoros járhatatlan.

Sztalacznál a nyugotról jövő Szerb-Morava egyesül a Bolgár-Moravával s az így megnagyobbodott folyó tágas völgye egészen Szendrőig egyenes és kényelmes hadi útat képez.

A Román-Sztalaczi szoros megkerülésére már ősidők óta két hegyi út volt használatban. Az egyik a szorostól keletre Razany felé kanyarodott s a hegységen át az egyesült Moravához vezetett, többnyire a régi római út nyomait követve. Ezt a törökök jól ösmerték s Szulejmán is ezen az úton vonult haza felé 1521-iki hadjáratáról. A másik kerülő út a szorostól nyugotra hajlott s Djuniszon át Krusevácához, a Szerb-Morava völgyébe ereszkedett le.

Szulejmán ez utóbbi vonalon nyomult előre összes seregével és két napi menet után, június 29-én Aladsa-hisszar — a mai Krusevác mezejére érkezett.

Ha már ekkor meg lett volna alapítva azon hadműveleti terv, hogy Szabács és Nándorfehérvár rendszeres ostromlása *egy időben* kezdessék : úgy Pirinek legcélszerűbb lett volna vagy a razanyi úton haladni czélja felé, vagy pedig Krusevácznál elválni a szultán seregétől, hogy Sztalacson és Jágodinán át Szendrő felé siessen. Azonban Szulejmán naplójából az tűnik ki, hogy Piri hadteste nemcsak Kruseváczig, hanem innen még négy napon át a szultán seregével együtt, egy oszlopot alkotva *Szabács felé* halad és csak július 3-ikán, tehát a Nisből való elindulás után a hatodik napon, Csacsáktól egy napi járásra, Ramke nevű állomáson szakad el a főseregtől, hogy Nándorfehérvár ellen nyomúljon.

E feltűnő körülmény azt mutatja, hogy a szultán eleinte összes haderejét Szabács ostromára akarta fordítani, Nándorfehérvárát pedig egyelőre csak a szendrei pasa hadosztályával és az előre küldött portyázó csapatokkal egyszerűen megfigyeltetni szándékozott. Ez első hadműveleti terv azonban útközben megváltozott és ez okból ment Piri hadteste is Csacsáig a Szerb-Morava völgyén nyugot felé.

Julius 2-dikán, midőn a török sereg Csacsáknál táborozott (Szulejmán naplójában : Hadsa.), megérkezett Hasszánbég, egyik előre küldött portyázó csapat vezére. Bizonyára fontos tudósítást hozott a hadjárat kitérő színhelyéről, minek következtében lehetségesnek és célszerűnek mutatkozott, hogy az első hadműveleti tervtől eltérőleg, a két vár *egy és ugyanazon időben* vétessék ostrom alá.

De Csacsáknál arról is értesült a szultán, hogy a szabácsi út igen nehéz. Ez út alatt bizonyára azon vonalat kell értenünk, a mely Csacsáktól eleinte a Deszpotovicza patak völgyén vezet fölfelé Gornye-Milanovácshoz s innen a Rudnik hegységen keresztül a Kolubára völgyébe ereszkedik le és Csacsáktól Ubig a legrövidebb közlekedési vonalat képezi.

E vonal helyett Szulejmán más irányú kerülő utat választott, vagyis az éjszaknyugoti irány helyett éjszakkeletre, Ramke felé ment, hová július 3-án érkezett meg. Ez a Ramke nevű állomás vagy Kragujevác vidékén, vagy az attól éjszaknyugotra, tizenket kilométernyire fekvő Minovác közelében lehetett. E községektől mai nap is közlekedési vonalak ágaznak el éjszakra Nán-

dorfehérvár felé, és éjszaknyugotra Szatornyán át a Kolubára völgyéhez.

Ramkénál 1521-ben is két felé ágazott az út. Az éjszakin az új hadműveleti terv szerint Piri pasa a natoliai hadtesttel Nándorfehérvár alá sietett, az éjszaknyugoti vonalon pedig Szulejmán a császári fősereggel Szatornyán át (Szulejmán naplójában: Saturna) Szabácsnak vonúlt és három nap múlva, július 6-ikán, tehát Nistől számítva a 9-ik napon Bibercsikbe érkezett, hol július 7-ikén pihenőt tartott.

Bibercsik Szabáctól legfeljebb fél napi járó földre lehetett, mert Szulejmán júl. 8-ikán elindulván, oly korán érkezett Szabács alá, hogy még azon a napon megszemlélhette a várat s annak újra-építése végett intézkedéseket tehetett.

Szulejmán naplója közvetlen azon hadtest meneteiről ad felvilágosítást, melyet ő maga vezetett; arról, hogy mikor ért Ahmed Szabács alá és Piri Nándorfehérvár alá, nem tudósít bennünket. Így a két vár rendszeres ostromának kezdetét csak combinatio útján állapíthatjuk meg.

Tegyük a szultán menetidejét, a július 7-iki pihenőt levonva, Nistől Szabácsig 9¹/₂ napra, Ahmed pasáét pedig, ki kisebb hadtesttel mozgott, Csacsáktól kerülő útat nem tett és küldetéséhez képest nagyobb napi meneteket végezett, 7 napra: ez esetben Ahmed, ki, mint tudjuk, jun. 27-én vált el a főerőtől, Szabács alá július 4-ikénél előbb nem érhetett.

Piri, mint láttuk, csak július 3-ikán Ramkénál vált el a szultántól. Szulejmánnak három és fél napra volt szüksége, hogy innen Szabácshoz jusson. Minthogy Ramke jóval közelebb feküdt Nándorfehérvárhoz, mint Szabácshoz, számítsunk Piri útjára két napot; ez esetben Piri hadteste július 5-dikén Nándorfehérvár alá érhetett.¹⁾

Azonban tekintetbe véve a törökök azon hadi szokását, hogy a portyázó csapatok a hadsereg előtt már 2—3 héttel előbb bebarangolták a vidéket s tekintetbe véve, hogy a boszniai, hercegovinai és macedoniai szandzsákságok csapatai Szabács ellen, a

¹⁾ Az egész hadi útra nézve lásd Szulejmán naplóját. Hammer: Geschichte des Osmanischen Reiches. Pest, 1828. II. k. 621. és köv. lapokon.

szendrői csapatok Nándorfehérvár ellen Ahmed és Piri megérkezésénél a hadműveleteket jóval hamarabb megkezdték: bizonyosnak tarthatjuk, hogy a törökök már *június vége felé* mind a két vár környékét megszállották. Ezen következtetést megerősítik hazai forrásaink is. Ugyanis Zay szerint Szabács a megszállás után a 17. dik napon bukott el. Szulejmán naplója szerint pedig ez az esemény július 7-ikén történt. Innen 17 napot visszafelé számítva, június 21-ét nyerjük, vagyis ekkor szállották körül a törökök Szabácsot. Szerémy szerint Nándorfehérvárát 66 napig ostromolták a törökök. Így nyilatkozott előtte Báthory Endre, a hajóhad parancsnoka,¹⁾ a ki valószínűleg a nádortól kapta a hírt. Verancsics is azt írja, hogy az ostrom 66 napig tartott.²⁾ Minthogy pedig a vár feladása aug. 29-én történt, innen 66 napot visszafelé számítva, Nándorfehérvár körülfoglalásának kezdete június 25-ikére esik.

A törökök Szabácsot csak a szárazföldi oldalról zárhatták el, mivel még június 21-én sem a zborniki naszádok, sem a Fekete-tengerről fölrendelt hajók nem érkeztek meg. Az őrség tehát, miután hajókkal is rendelkezett, éjjel vagy akár fényes nappal is, bátran átmenekülhetett volna a Szerémségbe. De az 500 főnyi kis csapatot spártai honszeretet és elszántság lelkesítette. Logody Simon és Torma Endre, ámbár jól tudták, hogy csekély számuk és a rossz fölszerelés miatt nagyobb ostromot kiállani képtelenek, vitézeikkel megesküdtek, hogy helyökön maradnak s utolsó emberig védelmezik a rájuk bízott erősséget.

A törökök nem rendelkezvén ostromágyúkkal, már az első napokban *rohammal* akarták a várat elfoglalni.

Ezen korban a védők rendkívüli előnyben voltak a támadók fölött. A puskák igen nagyok s nehezek lévén, rohamoknál nem voltak használhatók, ellenben a védőknek, kik azokat a falakon megtámaszthatták s fedett helyökön újra tölthették, eléggé megtették a szolgálatot. A szabácsi őrség is puskalövésekkel veri vissza az első rohamokat s a szigetet környező vízárkot több napon át megközelíthetlenné teszi.

¹⁾ Szerény. 98. l.

²⁾ M. Tört. Eml. Írók II. 17. Ellenben Lajos királynak Zsigmondhoz 1521. okt. 1-én írt levele szerint az ostrom 59 napig tartott volna; így a megszállás kezdete július 2-ára esnék. Schedius. Zeitschrift III. 295.

Most a törökök más próbát tesznek. *Sánczkosarokat* vonnak és ezek mögől ők is erősen puskáznak az őrségre, egyszersmind a tüzelés alatt új rohamokat intéznek, de a magyarok tüzelése és a vízzel telt széles és mély árok által akadályozva, sehol sem tudják megközelíteni a sziget falait; sőt Logody és Torma a várban levő kis ágyúkkal a sánczkosarokat is szétrombolják.

Így folyt a harc július 4-ikéig, midőn Ahmed a ruméliai hadtesttel, a rendelkezésére bocsájtott janicsárokkal és az ostrom-ágyúkkal megérkezett.

Most megváltozik az ostrom képe.

A fővezér ostromló útegeit azonnal felállíttatja s éjjel-nappal szakadatlanul löveti a falakat; egyszersmind meggyőződve arról, hogy míg az *árok* be nem töltetik, a roham sikertelen marad: a táborába hajtott görög, bolgár és szerb paraszttal a közeli erdőkben tömérdek rőzsét és fát vágat s ezt az árok szélére hordatja.

Július 5-én iszonyú küzdelem kezdődik. Az ágyúk folyvást szórják a lövedékeket a falakra s ez alatt a dologra hajtott parasztok a felhalmozott rőzsével és földdel a vizárkot több ponton áthidalni törekszenek. A magyarok emberfölötti erőt fejtenek ki; míg egyrészt a rések betöltésén fáradozik, a másik sűrű puskázással szórja a halált a paraszttokra. Roppant áldozatba kerül e művelet a törökök részéről, de Ahmed nem kíméli az embervért s a kidőltek helyére újakat kerget a munkára.

Az árok több helyen betöltetvén, Ahmed még az nap általános rohamot parancsol.¹⁾ A janicsárok vak elszántsággal nyomulnak a rőzséken át a falak felé; a magyarok eleinte élénk tüzeléssel fogadják őket, de a törökök folyvást előre hatolnak; a lövések mind-egyre ritkúlnak . . . a puskapor fogytán van s a janicsárok megjelennek a réseken. Most ember ember ellen küzd, de végre is a túlnyomó erőé lesz a diadal s Logody Simon 100 főre olvadt kis csapatával elhagyja a küzdelem színhelyét s a várba vonul vissza. A sziget a török hatalmába jutott.

Július 6-ikán a *belső vízároknak*, mely a tulajdonképeni várat

¹⁾ Zay szerint az első «közönséges roham» a megszállás 15-ik napján történt s ez júl. 5-ikére esik. Zay. 155., 156. l.

körülvette, betöltésével foglalkoztak a törökök, mialatt az ütegek szakadatlanul működtek s több helyt réseket törtek a vár falain. A magyarok puszkapor-hiánya miatt semmit sem tehettek az árok védelmére s legfeljebb a rések betömésével igyekeztek az ellenség célját megghiusítani, de ez is hasztalan fáradság volt. Így a törökök akadály nélkül végezheték munkájokat s estére a vár árcai több helyen áthidaltattak.

Logody és vitézei reménytelen sorsnak néztek eléje. Az új roham holnapra bizton várható. Segélynek, fölmentő hadseregnek híre-hamva sincs. A vár bukása bizonyos. Éjjel még most is átmenekülhettek volna a túlsó partra, de nem tették. Thermopylaei hősökkel hazánk történetében is gyakran találkozunk. A száz szabácsi magyar bajnok többre becsülte a dicső halált a bectelen futásnál s az utolsó éjszakát a várban töltötte.

Másnap, *julius 7-ikén*, épen vasárnap, az összes török hadak *rohamra* indultak. Az első sorban a persa és egyiptomi hadjáratokban megedzett *janicsárok*, Európának azon korban legelső gyalogkatonái, nyomódnak a rözsén át a falakra, a magyarok oroszláni erővel küzdenek a réseken, de a túlnyomó ellenség elől csakhamar a belső-várba kénytelenek visszavonulni. Logody és vitézei ekkor sem kérnek kegyelmet, hanem a vár piacán csatarendben, hidegen fogadják az utolsó viadalt. Az élet-halál harc rövid idő alatt be lett fejezve. Nem haltak el megtorlatlanul. A 100 magyar hullája mellett 700 török, többnyire janicsár, hever a csatatéren.¹⁾

Ahmed pasa maga is alig tudta elhinni, hogy ily maroknyi erő ellen mozgósította egész roppant seregét. Mikor a száz magyar hős levágott fejét diadaljelül Bibercsikbe küldte, mintegy szégyenelve, hogy egyetlen foglyot sem tud felmutatni, azt üzente a szultánnak, hogy az őrség többi része a Száván átszökött.²⁾ A szultán azonnal futárt küldött Konstantinápolyba az örvendetes hírrel. Július 16-án már tudták a török fővárosban, hogy Szabács elfoglaltatott. A törökök e hírrel kapcsolatban 1500-ra tették elesett embereik számát.³⁾

¹⁾ Szabács ostromára lásd: Tubero 370. Istvánffy 59. Brutus II. 91. Zay 156 és köv. l.

²⁾ Szulejmán naplója júl. 7-ikére.

³⁾ Marino Sanuto. 229.

A következő nap, július 8-án Szulejmán a vár felé indult. Az út mentében a magyar hősök fejei voltak karókra tűzve, kiengesztelésül azon fájdalmas haragnak, melyet az ifjú uralkodó oly sok derek katonájának elhunytá fölött érezett, — mivel bizonyos, hogy Ahmed vesztesége sokkal nagyobb volt másfél ezer embernél. A táborba érve előbb Ahmed pasa ruméliai beglerbéget és a szandzsákbégeket kézcsókra fogadta, majd meglátogatta a várat s a szemle után parancsot adott a vár közepén egy új védmű és új vízárok építésére és a *Száva áthidalására*.

Szabács bukásáról július 10-ikén értesültek Budán. Nagy volt a rémület. Azt híresztelték, hogy a török már egész a Drávánál táboroz s egyenesen Buda ellen készül.¹⁾ Azonban most Szulejmán hadjáratának főcélja nem Buda, hanem Nándorfehérvár elfoglalása volt. Ez a főcselekvény az 1521-iki drámában, a többi, mint Lengyelország, Havasalföld, Erdély és a szörényi bánság megtámadása, Szabács, Zimony és más kisebb várak ostroma csak mellékesemények, melyek által Nándorfehérvár katasztrófája előmozdított.

Szulejmán azt hitte, hogy a magyarok minden áron kísérletet fognak tenni Nándorfehérvár fölmentésére. Tudta ugyan, hogy az ország zilált helyzetben van és hogy Lajos király a nyugoti hatalmaktól segílyt nem várhat: de oly gyöngének még sem képzelte a magyar kormányt, hogy az ország védbástyájának megtartása végett egy döntő ütközetet ne merne megpróbálni. Így gondolkozhattak vezérei is. Ez ütközetet azonban Szulejmán, ki jól ismerte alattvalóinak babonás jellemét s maga sem volt ment az előítéletektől, nem az 1456-iki szerencsétlen csatahelyen, Nándorfehérvár mezején, hanem jóval feljebb, a Szerémségben, akarta elfogadni, a hol hajdanban Manuel görög császár ellen oly sokat harcoltak a magyarok. A Száva hídja tehát azért készült, hogy a sereget a Szerémségbe szállítani s a fölmentésre jövő magyarokat már itt feltartóztatni lehessen.²⁾ Azon körülmény, hogy így a Szávát háta mögött hagyja, nem hozta a szultánt zavarba. Szabács már birtokában van s alkalmas hadászati alapot szolgáltatott. A Száván a

¹⁾ M. Sanuto. 226. l.

²⁾ Tubero. 370.

Duna torkolattól Nándorfehérvárig török hajóhad uralkodott s a megveretés esetén a hajók és a híd megkönnyítik vala a visszavonulást Szabács felé.

Szulejmán jul. 9-ikén fogott a híd építéséhez. Ugyanekkor Ahmed pasa a ruméliai szipáhikkal és a szegbanbasi 1000 janicsárral hajókon átkelt a Száván s megszállotta a *Szerémséget*. Az egykorú Zay szerint néhány ezer ember elegendő lett volna az átkelés és hídépítés megakadályozására. Azonban a Szávát, az ország e fontos védővonalát, senki sem oltalmazta s így a törökök minden nehézség nélkül átvonúlhattak rajta.

A következő három napon ismét új csapatok keltek át a Szerémségbe. Ezek közül egy hadosztály Balibég alatt azon megbízást nyerte, hogy *Jaksicsné várát, Kölpényt* elfoglalja. Jaksicsné ugyanis rászedte a szultánt; előbb adófizetés mellett hódolatot ígért neki, később pedig a hozzá küldött török tolmácsot fogságra vetve Budára küldte, maga pedig összes ingóságaival elmenekült.¹⁾

Július 14-ikén Behram bég nikápolyi és Mahmud bég szilisztriai pasák alatt ismét új csapatok keltek át a Száván.

A török azon vidékeket, melyeket meg akartak hódítani, előbb portyázó hadak, *kurudzsik* által pusztították el. A *kurudzsik önkéntesek* voltak, kik csakis a mohamedán hitért és zsákmányra való kilátásért vettek részt a hadjáratban s a janicsároktól és a hűbéres szipahiktól abban is különböztek, hogy csak a hadjárat idején és ekkor is csak a táborban kaptak ételmezt; a táboron kívül rablásra voltak utalva. Általában kétfélék voltak: gyalogok és lovasok. A gyalogok közül nevezetesebbek voltak az *aszábok* és a gyűjtogató *akindzsik*; a lovasok közül a *beslük* és *gömiüllük*.

Azonban a pusztá rablásán kívül más céljuk is volt ezeknek, nevezetesen: a hadjárat színhelyét előre kikémleni, az ellenség mozdulatait szemmel tartani és a tapasztaltak felől a főhadiszállást értesíteni.

Azok a hadak, melyeket Szulejmán július 9-ike óta a Száván

¹⁾ Ez esetről Szulejmán naplója is említést tesz; Tubero bőven szól róla. 370. l. Nem lehetetlen, hogy ezt a foglyot, mint kémet, csonkították meg és fojtották a tatai tóba és innen keletkezhetett az a hír, hogy ez az eset Behrammal történt.

át küldözött, jó részben ilyen harácsoló kurudzsi önkéntesekből állottak, azonban egy része, nevezetesen az ezer janicsár és a ruméliai szipahik rendes katonaság volt, mely azon feladattal bírt, hogy Szabácssal átellenben tábort ütve a hídépítést a tulsó oldalról is biztosítsa.

Fentebb említettük, hogy a zwarniki bég volt megbízva a hídhoz való deszkák, gerendák és más eszközök beszerzésével. Ő meg is felelt e rendeletnek és az összegyűjtött készletet 20 sajkán és néhány nagyobb hajón a Szávára szállította. A szállítmányt azonban Száva-Szt-Demeternél a városi lakosság és várórség megtámadván, annyira megrongálta, hogy a sajkák közül 3 elsúlyedt, a hajóknak fele elpusztult, mi miatt a hídhoz való anyag jelentékeny részét újból kellett előteremteni; ennek tulajdonítható, hogy az építés kezdetben oly lassan haladt.¹⁾

Mialatt a híd építése folyt, a szultán reggeltől estig állandóan a parton tartózkodott, hogy a munkát jelenléte által siettesse. Július 12-ikén Ahmed pasát is visszarendelte a Szerémségből a hídhoz. A munkálat most lázas sietséggel haladt előre. Ahmed és a táborban levő összes pasák kezökben bottal örködtek a parton a munkások fölött.

Július 13-ikán Musztafa pasa új csapatokkal kelt át a Száván a szerémségi várak megszállása végett. Ez alatt a Duna és Száva közti vidéken valódi népvándorlás jött létre. Nemesek és pórok elhagyván lakhelyeiket, részint a Fruska-Gora erdőibe, részint Bácsmegyébe futottak. A menekülők éjjel-nappal szorongottak a dunai réveken. A legtöbb várból megszökött az őrség s az elhagyott helyek egymásután a törökök kezére kerültek. Oly csekély volt az ellenállás a szerémi várak részéről, hogy Musztafa pasa alig öt nap alatt befejezte teendőjét és sok fogolylyal megrakodva, diadalmasan tért vissza a szultán táborába. A kurudzsik valódi hajtó-vadászatot tartottak a menekülő magyarokra, kik közül sokat leöltek és sokat rabságba hajtottak. Az átkeléstől kezdve július hó 28-ikáig — mint Szulejmán naplójában olvassuk — majd minden nap csapatonként hozták a szabácsi főhadiszállásra. Az egész idő alatt csak egyetlen rossz hírt kapott a szultán a por-

¹⁾ Zay. 156.

tyázó hadak felől, hogy t. i. a tatár khán egyik rokona a magyarok által megtámadtatván, számos tatárral együtt felkonczoltatott.

Magyar forrásaink is említést tesznek ily esetről. Zaynál olvassuk, hogy midőn egy török sereg a Jelsava erdején haladt keresztül, az oda menekült parasztok valami nyolczszázan lesvetettek rájuk és közülök ezer embernél többet legyilkoltak.¹⁾

A híd július 18-ára teljesen elkészült, azonban nem sokáig gyönyörködhetett benne a szultán. 17-én a Száva vize hirtelen áradni kezdett, annyira, hogy másnap estére a hídfőket is elborította. 19-ikén pedig hirtelen orkán dühöngött, mely az árvíz által különben is megviselt építményt megsemmisítette s a gerendákat és hajókat úgy szétszórta, hogy azok összegyűjtése lehetetlenség volt.²⁾

Vizsgáljuk most, mi történt ez alatt a nándorfehérvári táborban.

A török *előcsapatok* Chosrew szendrei bég alatt — mint fentebb említettük — már június 25-iken megkezdtek a portyázást a vár körül. Július elsején, vagy legfeljebb másodikán, megérkezett az az 1000 janicsár is, kiket a szultán Tekur-binariból (Piroton túl egy állomásra) még június 23-ikán előre küldött. Július 3-ikán fölevezett a hajóhad is a Fekete-tengerről. Ezt július 5-ikén éjjel, valószínűleg Oláh Balázs futárjától, tudták meg a budai udvarban.³⁾

A megérkezett hajóhad segélyével a rabló-csapatok azonnal átkeltek a Száva bal partjára is és Zimony vidékét tüzzel-vassal pusztítani kezdték.

Ekkor *Skoblics Márk* a visszamaradt városi lakossággal és a körülbelől 350 főnyi szerb-horvát naszádos csapattal a várba vonúlt s annak kapuit elzárván megtette a védelmi intézkedéseket.

Július 5-én *Piri* nagyvezir is megérkezett a nándorfehérvári mezőre a natoliai hadtesttel. Piri a harczterét megszemlélvén, első teendőül *Zimony* elfoglalását tűzte ki, nehogy az az esetleg meg-

¹⁾ Zay. 158.

²⁾ Szulejmán naplója összevetve Tubero 370. Brutus II. 92. 93. lapjaival.

³⁾ E tudósítás alapján tehető II. Lajos a vár ostromát 59 napra Zsigmond királyhoz 1521. október 1-én Mohácsról írott levelében. Schedius III. 295.

érkező fölmentő seregnek oly támpontúl szolgáljon, mint 1456-ban. Ez okból Chosrew béget az összes szendrei csapatokkal Zimony alá rendelte. Minden akadály nélkül történhetett meg az átkelés, mivel magyar hajóhadnak híre-hamva sem volt s az a néhány naszád, melylyel Oláh Balázs rendelkezett, mozdulni sem mert a hadi kikötőből.

A bég bekerítvén a várat, előbb föladásra hívta föl az őrséget, de Szkoblics minden kecsgetető ajánlatot visszautasított. Erre megkezdődött az ostrom, mely július 28-ikáig oly módon folyt, mint Szabácsé Ahmed megjövetele előtt; Szkoblics és vitézei, míg puskaporuk tartott, visszaverték a rohamokat s a törökökben nagy pusztítást vittek véghez.

A nagyvezir és a szultán tábora között mi sem akadályozta a közlekedést, s így föltételezhető, hogy Piri mindig tudósítást nyert a főhadiszálláson történtek felől s arról is, hogy Szabács bevétele után a híd építése megkezdődött, és hogy Szabács alól tetemes csapatok keltek át a Szerémségbe, pontosan értesítve volt.

E hírek Pirit erélyesebb föllépésre ösztönözték.

Július 8-ikán ostromágyúkat és mintegy 500 főnyi janicsár csapatot küldött Chosrew segélyére, mire a küzdelem újult erővel indult meg. Az útegek július 9-ikén elkezdtek működésüket és három napi szakadatlan lövetés a várnak külföldben sem igen erős falait több helyen lerombolta. A helyzet a zimonyiakra csakhamar tarthatatlanná vált, annyival inkább, mivel az élelem és puskapor teljesen elfogyott. Július 12-ikén Chosrew általános rohamot intézett a vár ellen s a törökök rövid harc után behatoltak a réseken. Ennek láttára az elrémült lakosság a naszádosok egy részével lemondott a védelemről és kegyelemre megadta magát; azonban Szkoblics mintegy száz főnyi elszánt csapattal rendíthetetlen maradt és a vár piacán harcckészen várta az ellenséget. Heves viadal után, melyben 3—400 török vérzett el, az őrség legnagyobb része leölelt, a többi megsebesülve, vagy lefegyverezve, török kézre jutott. Szkoblics bajtársainak holtteste fölött még küzdött egy ideig, végre nehéz sebekkel borítva, alázuhan s a nagyvezir elé vitetett. — «Mért nem adtad fel a várat?» kérdék tőle a törökök. «Mert megesküdtem, hogy védeni fogom,» — volt a válasza — «s nem is tettemet bánom, hanem azt, hogy élve vontatok ki a várból.»

A dühös nagyvezir a haldokló hőst egy felbőszített elefánt által tiportatta össze, az elfogott nőket és gyermekeket rabságra vettette, a férfiakat pedig a Száva torkolatánál fekvő szigetre vitetvén, a nándorfehérváriak szeme láttára felkoncizoltatta.¹⁾

Ez embertelen eljárás által a nagyvezir ijesztőleg akart hatni a magyarokra, de nem érte célját. Oláh és társai ekkor még nagyon távol állottak attól, hogy a vár feladására gondoljanak.

Röviden összefoglalva az eseményeket, július 12-ikén következőleg állottak a viszonyok: Szabács a török kezében volt, alatta Szulejmán főserege táborozott s a rabló csapatok a Szerémséget egész a Dunáig és Drávaig bekalandozták. Piri hadtestének zöme Nándorfehérvárát zárta el a szárazföld felől, a többi része pedig Zimony mezején tanyázott, honnan a Szerémség keleti vidékeit pusztította. A török hajóhad a Száva és Duna folyókon örködött s ez utóbbin egész Zalánkemenig leskelődött, hogy a várbeliek a víz felől semmiféle segílyt ne nyerhessenek. Zimony bukásakor tehát Nándorfehérvár minden oldalról elzárva s a segíly minden reményétől megfosztva, a legbizonytalanabb jövőnek nézett eléje.

¹⁾ M. T. Eml. Írók II. 159—161. (Zay.) Brutus II. 96., 97. Ellenben Tubero 373. l. szerint az őrség megadta magát a parancsnok kivételével, a ki a törökökre ütvén elesett. — *Pecsevi* török író szerint is megadta magát az őrség, azonban hasztalanul, mivel a szultán rendeletére a Belgráddal átelleni szigeten felkoncizoltatott. (Új magyar múzeum. 1860. II. 419.) Újabb történetíróink szerint (pl. Horváth M. Magyarország története II. 652. l.) Zimonyt maga a szultán augusztus 1-jén vette ostrom alá és 9-ikén foglalta el. Ez tévedés. Szulejmán naplója világosan említi, hogy Zimonyt Piri nagyvezér Chosrew szendrei bég által foglaltatta el. Szulejmán júl. 12-ikén, midőn erről értesült, még a *szabácsi táborban* volt. Minthogy lovas futárok 5—6 óra alatt elérhettek Zimony alól Szabácsra: föltehetjük, hogy a szultán még az nap este értesült a dologról (különben is a július 12-iki események között Zimony elfoglalása a legutolsó pontot képezi); ez okból Zimony bukását bátran tehetjük július 12-ikére. Minthogy pedig Zimony ostroma 9 napig tartott, így a megszállás kezdete 4-ikére tehető. Már maga azon körülmény, hogy a csekély erősségű vár ostroma 9 napig tartott, kizárja azon lehetőséget, hogy a szultán a fősereggel ostromolta volna azt.

VII.

A király és az urak multságait végre félbeszakította a délről fenyegető veszély híre. Egyes menekülők rémes dolgokat beszéltek a szorogatótt várak futárai segélyt sürgettek bajtársaik számára. A kormánytanácsnak eszébe jutott, hogy tenni is kellene már valamit: mi okból a király június végére *országgyűlést* hirdetett.¹⁾

A gyűlés nem lehetett valami népes és úgy látszik, kevés ideig tartott. A hozott végzések csak egyes szórványos adatokból tűnnek ki. Törvénygyűjteményeikben ezeknek semmi nyoma sincsen.

Az urak először is a *külsegylyre* gondoltak. Valódi rögeszmévé vált az a felfogás, hogy az ország a saját erejéből nem képes magát megvédelmezni. Június 29-én és 30-án számos oklevelet adott ki a király, melyekben a pápát, a római császárt, Ferdinand főherceget, Velenczét, a cseh és morva rendeket, VIII. Henrik angol, Zsigmond lengyel, Ferencz francia és Nagy Emmánuel portugál királyokat segélyadásra hívta fel; tehát a dán, svéd és orosz fejedelmeken kívül egész Európától segítséget kért.

Az *angol királyhoz* intézett levelében még mindig foglalkozik Lajos azon tervvel, hogy a nyugoti hatalmakat ki kellene egymással békíteni és rábírní, hogy seregeiket a törökök ellen egyesítsék és épen arra hívja föl Henriket, hogy ez ügyben közbenjáró legyen. A levélben kifejti Lajos, hogy a török támadást a nyugoti hatalmak háborúja vonta maga után. «A török — így szól — értesülvén arról, hogy kiűzésére (Európából) a pápa felhívása folytán *általános szövetség* jött létre (itt az 1518-iki mozgalmakat érti) s tudván, hogy a magyar király és római császár közt rokonság van,

¹⁾ Kovachich: Supplementum ad Vestigia Comitiorum II. 501—502. Ez a gyűlés talán júl. 8-án volt. — Wagner: Diplomatarium Comitatus Sarosiensis. Posenii. 1780. 548. l. Kraucker karmelita vicariusnak 1521. júl. 25-ikén kelt levele szerint Budán legközelebb (proxime) országgyűlés (dieta generalis) tartatott. — Az európai fejedelmekhez küldött segélykérő leveleket június 29 és 30-án állította ki a király; tehát valószínű, hogy a gyűlés ekkor már megkezdődött.

eleinte nem mert hadjáratot indítani, hanem követeket küldött, hogy a béke meghosszabbítása felől értekezzenek velünk; de mielőtt a követeknek felelhettünk volna, kitört a háború a császár és francia király között. Ekkor a török látván, hogy az általános európai expedíció — melytől nagyon tartott — nem valósul meg és a császár sem adhat nekünk segítséget, megtámadta Magyarországot.»¹⁾ Indokolja továbbá azt is, miért találta Szulejmán az országot készületlenül. «A török — úgymond — rászedett bennünket; mialatt a békéről alkudozott, fegyverkezett ellenünk.»

Hasonló tartalommal bírnak a többi fejedelmekhez intézett levelek is. «Ha Magyarország elbukott, Italia és Róma következik utána», írja Lajos június 29-dikén a *doge*hoz intézett levelében. A *pápa*t pedig arról igyekszik meggyőzni, hogy az egész keresztény világot végveszély fenyegeti. «Emberemlékezet óta — így szól — soha sem támadta meg a török országomat oly nagy számú hadsereggel s oly sok ágyúval, mint most. . . . A szultán fogadást tett Mohamednek, hogy ha szerencsés lesz, három templomot épít neki: egyet keleten, Jeruzsálemben, a másikat éjszakon, Budán, a harmadikat pedig nyugaton Rómában.»²⁾

A *császár*hoz, valamint a *francia* és *angol* királyokhoz a velencei származású *Balbi Jeromos* pozsonyi prépost, Lajos egyik tanára küldetett követül. Minden fáradsága sikertelen volt. De Lajos ennek daczára is folyvást foglalkozik a kibékítés eszméjével s aug. 8-ikán újra levet ír ez ügyben a nagybefolyású *Wolsey* bíbornokhoz, kinek figyelmébe ajánlja az angol «királyhoz igen fontos és sürgős dolgokban» küldött követét, Balbit. Ez is eredménytelen lépés volt. Szent István napján, midőn Nándorfehérvár a végső napokat élte, *Dowerben* találjuk Balbit; *Wolsey*hoz írt levelében keservesen panaszkodik, hogy a császár ez ideig semmifele segélyt nem küldött; a derék férfiú, ki az év eleje óta hazájából távol,

¹⁾ Simonyi Ernő. Londoni Okmánytár 62—64. Lajos levele VIII. Henrikhez 1521. jun. 30.

²⁾ Pray: *Epistolæ Procerum. Posonii.* 1806. 142—146. l. Lajos levele a pápához, 1521. jun. 29. — Ugyanitt találjuk az Emmánuelhez küldött levelet is. 146—149. l. — A *doge*hoz intézett levél Marino Sanuto említett kötetében 216—218. l. 1521. jun. 29.

folyvást a külföldi segély után fáradozott, most egészen kétségbe van esve s nem tudja, mitevő legyen.¹⁾

Hiába igyekezett Lajos a curiát megindítani azon érveléssel, hogy Magyarország ügye voltaképen az egész kereszténységé: a pápa annyira igénybe volt véve a nyugoti háború által, melybe maga is bebonyolódott, hogy 1521-ben az eddig szokásos pénzsegélylyel sem segítette hazánkat. Velenczétől még június 11-ikén pénzt kért Lajos király, de a signoria csak a június 29-iki sürgető levél vétele után szavazott meg 24000 arany forintnyi kölcsönt, melyet a magyar követ részint készpénzben, részint bankutalványokban és árúczikkékben július 15-én vett át,²⁾ s így a legjobb esetben legfeljebb július végén kézbesíthette a budai kincstárnak.

Zsigmond lengyel király az egész éven át oly helyzetben volt, hogy csak alig számba vehető segélyt adhatott Magyarországnak. Tavasszal a tatárokkal gyűlt meg a baja, kiket szerencsésen visszavert; ³⁾ nyárban pedig az oroszokkal keveredett háborúba, mi miatt egész seregével Lithvaniában volt elfoglalva. Különben a lengyel kormány Magyarország helyzetét nem látta szerföltt aggasztónak, mivel július közepén úgy volt értesülve, hogy a nádor tekintélyes haderővel indult a törökök ellen. Zsigmond azonban attól félt, hogy, a tatár khán a törökkel fog szövethkezni Lajos ellen. Ez okból július utolsó felében a lengyel főurakat gyűlésre hívta, tanácskozni akarván a felől: mi módon lehetne e szövethkezést meg hiúsítani.⁴⁾ A jó akarat tehát meg volt a lengyel királyban s hogy ezt ténynyel is igazolja, küldött is Lajosnak egy 1000—1500 főből álló kis csapatot, egyszersmind fölhívta a cseh- és morva rendeket, hogy királyuknak és testvérországnak segítségére siessenek, de az ezek által kiállított sereg egy része csak augusztus elején, másik része pedig a hadjárat vége felé érkezett meg.⁵⁾

¹⁾ Simonyi Ernő. Londoni Okmánytár. Lajos levele Wolseyhoz Tényből 1521. aug. 8. 65—67. l. Balbi levele Wolseyhoz Dowerből 1521. aug. 20. 67—69. l.

²⁾ Marino Sanuto. 218.

³⁾ Tubero. 364.

⁴⁾ A lengyel kancellár levele Báthory nádorhoz. 1521. júl. 16. Orsz. Levéltár 23,568. szám.

⁵⁾ Szerémy. 94.

A segélykérés ügyének elintézése után az országgyűlés elhatározta, hogy a zászlós urak bandériumaikkal és a megyei csapatok azonnal fegyverre hivassanak. A dunamellékieknek *Tolna*, a Tiszavidék lakóinak pedig *Zenta* jelöltetett ki gyülekező helyül. A városok rendeletet kaptak, hogy hadilletékeiket a legrövidebb idő alatt állítsák ki. A királyi bandérium szervezése végett számos javak elzálogosítottak.¹⁾

Az ágyúk, fegyverek és puska por beszerzésére mindenek előtt pénz lett volna szükséges. E kérdésnél mindenki elvesztette a fejét, mivel a kincstár, mint máskor, most is üres volt. Az apróbb kölcsönök, miket a király egyes birtokokra fölvelt, az udvar kiadásait is alig fedezték, hát még a hadjáratét. «Fanno consegli e pocha conclusion» mondja röviden és találóan a velencei követ Orio.²⁾ Az urak sokat tanácskoztak, de keveset végeztek.

Épen kapóra jött az ezen év június 15-én elhalt Bakócz primás gazdag hagyatéka. A primás végrendeletében 40,000 arany forintot hagyományozott a királynak a végvárak megerősítésére, mit Lajos azonnal igénybe vett. Június 26-án egyik titkára, Szerecsen János által parancsot intézett Szathmáry György pécsi püspökhöz, mint a végrendelet fővégrehajtójához, hogy az országot fenyegető nagy veszély miatt a hagyatékban találtató pénzt szolgáltatassa ki.³⁾ Négy nappal ezután a király ismétli parancsát s most már maga ír a végrendelet végrehajtóinak Esztergomba a hagyaték ügyében, szigorúan meghagyván, hogy a primás összes pénzét hűtlenség terhe alatt azonnal szolgáltatassák ki. «Mert oly nagy szükségben vagyunk jelenleg — írja követelésének indokolására, — hogy azon pénzt tovább semmi áron sem nélkülözhetjük; fejünk és az egész ország forog kockán.»⁴⁾ De Lajos nemcsak a készpénzre, hanem a hagyaték összes tárgyaira is rátette kezét s elrendelte az asztali készletek, ékszerek, bútorkok, szőnyegek, a raktárakban elhelyezett vászon, posztó és selyemkelmék elárúsítását.

¹⁾ Hogy *Tolna* és *Zenta* voltak a gyülekező helyek, kiténik II. Lajos 1521. július 31-iki leveléből, melyet közölt Schedius. Zeitschrift. III. 292—294. l.

²⁾ Marino Sanuto. 225.

³⁾ Magyar Sion. 1866. 132. Szathmáry püspök levele 1521. jun. 26.

⁴⁾ Magyar Sion. 1866. 203. Lajos rendelete. 1521. jun. 29.

A király parancsa teljesítve lön. A hagyatékban tatált 41,000 frt készpénz azonnal ki lett szolgáltatva. Az ingóságokat nagy sietve eladták. Három napon át valódi zsikvásár volt a primási udvar. Boldog boldogtalan vásárolt, potom áron. A gazdag hagyatékból, mely a kellő időben, rendes áron eladva roppant összeget jövedelmezett volna, a nagy kapkodás és sietseg miatt nem valami sok pénz folyhatott be.¹⁾

Azonban valószínű, hogy a primás hagyatékában talált tömérdek ezüstnemű egy részét nem adták el, hanem *pénzverésre* használták fel. A júniusi gyűlés ugyanis végzést hozott, hogy az eddiginél kisebb ezüstpénz veressék, mely a régivel egyenlő értékűnek tekintendő. Ez által is a kincstár baján akartak segíteni az urak és lehet, hogy a primás ezüst edényeit használták első anyagúl. De a pénzverés ügye nemsokára fennakadt. A bányavárosok ugyanis nem akarták az új pénzért a régi áron beszolgáltatni a nyers ezüstöt.

E körülmény Lajosnak a hadjárat alatt is sok kellemetlenséget okozott. Eleinte szigorúan lépett föl. Augusztus 22-ikén kelt oklevelében megparancsolja Selmeecz, Besztercze, Körmöcz és más bányavárosok lakosainak, hogy miután egyrészt az országot fenyegető veszély elhárítása végett, másrészt pedig a közhaszon érdekében új pénz verése határozottatott és miután a pénzverésre ezüst szükségeltetik: a bányáikban találtatott ezüstöt Thurzó Elek kamaragrófnak fej- és jószágvesztés terhe alatt szolgáltatassák be.²⁾ Egy másik rendeletben pedig felhívja az ország összes főpapjait, fő- és köznemeseit, hogy a pénzveréshez szükségeltető szemet és a szénégetésre alkalmas fákat erdeikből ingyen adják.³⁾

Egy hét múlva ismét oklevelet ad ki Lajos a táborban a pénzverés ügyében. Szorúlt helyzetét eléggé mutatja azon körülmény, hogy a bányavárosokhoz az előbbi szigorú parancsoló hang helyett kéréleg beszél. «Bár tudjuk, — úgy mond, — hogy terhes rátok nézve, hogy az ezüst az új pénzért a régi áron váltatik be,

¹⁾ Fraknoi. Erdödi Bakócz Tamás. Budapest, 1889. 200—201. l.

²⁾ Lajos rendelete 1521. aug. 22. Tolnáról. Orsz. Levéltár 23,575 sz. Ugyanily tartalmú a 22,577 és aug. 27. a 26,253. számú.

³⁾ Orsz. Levéltár 23,576. 1521. aug. 22. Tolna.

mindazonáltal legyetek nyugodtak és viseljétek csendes lélekkel az ezüstnek a régi mód szerinti beváltását, mivel az új pénz valamivel könnyebb a réginél, de az értéke, melyet királyi tekintélyünk ad neki, egy cseppel sem kevesebb.¹⁾ Azonban a városok ez által sem voltak megnyugtatta, úgy hogy a hadjárat után tartott novemberi gyűlésen törvény által kellett megszabni, hogy az új ezüstpénz a regivel egyenlő értékűnek tekintendő.²⁾

Ezekből kitűnik, hogy az új pénzügyi művelet, melytől az urak sokat vártak, a hadjárat költségeire nagyon keveset jövedelmezhetett.

A gyűlésen nagy bajt okozott a *fővezér* kijelölése. Szapolyay erdélyi vajdát, ki a gyűlésen most sem volt jelen, a pórlázadás leverése óta legjobb fővezérnek tartották az országban, de az ellenpárti főurak hallani sem akartak róla. Országos állásánál fogva Báthory nádor lett volna első sorban hivatva a fővezérségre, azonban az urak a sok fogyatkozással bíró öreg emberben nem nagyon bíztak, de ő maga sem igen vágyakozott a rendkívüli felelősséggel járó és terhes föladatra, minthogy a háború reá nézve a legkellemetlenebb időben ütött ki. Lakodalma ugyanis a mazóviai hercegnővel előbb június 11-ikére volt kitűzve, mely azonban nem tudni mi okból elhalasztatott s július 28-dikán volt megtartandó. Nagy előkészületeket tett reá. Az esküvő fontosabb volt előtte, mint a hadjárat. Lengyelországból is hivatalos volt Opeczenszky Szaniszló, a kancellár nagybátyja, ki a házassági szerződésben közbenjáró volt.³⁾ A főurakon kívül a szabad királyi városok előljárói is felhívtak, hogy a lakodalmi ünnepély fényét megjelenésökkel emeljék.⁴⁾

Az urak tehát, valószínűleg Bornemisza ajánlatára, *Tomory Pált* kínálták meg a fővezérséggel, kit igen merész és szerencsés csapatparancsnoknak ösmertek; de a vitéz férfiú mélyen sértve a kormány azon eljárása által, hogy az aurániai perjelségre, melyre Beriszló Péter halála után nagyon vágyakozott, az ő mellözésével

¹⁾ Lajos rendelete 1521. szept. 1. Tolnáról. Orsz. Levéltár 23,580.

²⁾ Kovachich. Suppl. ad Vestigia Comit. II. 520. Art. XIV.

³⁾ Orsz. Levéltár 23,568.

⁴⁾ Wagner. Diplomatarium Com. Sarosiensis. 154. l.

egy erdemetlen udvaroncز neveztetett ki, visszautasítá a fölszólítást s kijelenté, hogy szerzetesi fogadalmához képest a világtól elvonúltan akarja tölteni hátralevő életét.¹⁾

Hosszas vitatkozás után végre a király a nádort bírta meg a fővezérséggel, a ki kénytelen kelletlen el is fogadta azt.

Bármily nagy volt a zürzavar az országgyűlésen, egyben, mint főczélban mégis megeyezett a közvélemény, hogy t. i. Nádorfehérvárnak és a többi erősségeknek segítséget kell küldeni. Erre azonban *hajóhad* volt szükséges. Csak most jutott eszökbe az uraknak, hogy naszádos főkapitány van ugyan: Révay István, ki 1515 óta viseli ez országos hivatalt, de a naszádosok hada — mint ezt fõntebb már említettük — még 1518-ban feloszlott. Nagy lett a méltatlankodás és izgatottság. Nem a zsold elmaradását, hanem Révay hanyagságát és ügyetlenségét tartották a baj főokának. Megfosztották hivatalától és az újlaki várnagyságra helyezték át. Szerencsére akadt néhány pártfogója, kik a nagyobb kellemetlenségtől megmentették.

A király a megüresedett állásra a nádor öcscsét, *Báthory Endrét* nevezte ki azon meghagyással, hogy a szétoszlott naszádosokat szedje össze s a szorongatott Nádorfehérvárnak, melynek különben is a május-i gyűlés óta egyik bánja volt, segílyt vigyen.

Azonban a zsold folyóvá tétele, az ágyúk, puskapor és élelmszer előteremtése részint a pénzhiány, részint a kincstartó hanyagsága miatt igen lassan haladt. Maga a főkapitány is késõn fogott teendõjéhez. Elõbb a Tisza mentén próbált szerencsét. Július 27-én saját levele szerint *Csanádon* találjuk Báthory Endrét,²⁾ hol egyrészt a tiszai és marosparti naszádosokat igyekezett összeszedni, másrészt pedig bátyja számára, ki épen másnap ülte menyegzőjét Bátorban, a temesvidéki bandériumokat gyűjtötte. Amaz egészen sikertelen maradt, mivel az egykorú iratokban nyoma sincs annak, hogy a Tiszán naszádos had gyűlt volna össze, a másik pedig csekély eredménnyel végződött. Augusztusban ismét Budára ment Báthory Endre s nagy sokára, midõn a drága idõ eltelt, három

¹⁾ Századok. 1881. 309. (Fraknói: Tomory P. élete.)

²⁾ Báthory Endre levele a nádorhoz. Csanád, 1521. júl. 27. Orsz. Levéltár 25,629. sz.

gályával és néhány naszáddal s a budai és pesti polgárok által fölszerelt 600 emberrel a Dunán lefelé indult, néhány kerekas ágyút, fejszéket és más eszközöket vivén magával. A hajóhaddal ment Szerémy György is, e kornak egyik emlékirója. Az egész expedíció sikertelen volt. A főkapitány nem tudta összeszedni a dunai naszádosokat s csekély erejével nem mert leveezni az Al-Dunára, sőt a *bátai* révben, hol hosszasan állomásozott, Budáról hozott emberei is szökdödni kezdtek a hajókról. Szeptember közepén, midőn Nádorfehérvár rég elbukott, még mindig Bátánál találjuk Báthoryt. Végre lehajózott *Erdődig* (a Dráva torkolatán alúl) s itt várakozott a királyi hadseregre.¹⁾ Ekkor már szeptember vége felé járt az idő.

A gyűlés a főntebbi intézkedéseket megtevéen, feloszlott, — és most a végrehajtásra került volna a sor. Azonban megfoghatlan részvégtlenség fogta el a kedélyeket. Ha hiányzott a felelősség érzete Héderváryban és a Sulyok testvérekben, midőn váraikat magukra hagyták, ép úgy hiányzott most a buzgalom a főurakban és a többi lakosokban az ország megvédelmezésére. A zászlós urak késlekedtek a bandériumok kiállításával, mert későn jött az erre vonatkozó rendelet is. Igen sokan meg se mozdultak. A vajda, kitől a király jelentékeny segílyt várt, minden ürügyet megragadott, hogy ne kelljen legnagyobb ellensége, a nádor alatt harcolnia; ez által a véderő nagy csorbát szenvedett, mert az összes erdélyi hadak elvonnattak a közös működés teréről. E viszás állapot a többiekre is bénító hatással volt. A köznemesség nem tudván elfeledni, hogy a haza megmentésére a múlt években hozott intézkedéseit az udvari párt meghiusította, közönyösen otthon maradt. Orio velencei követ a signoriához ez időben intézett jelentéseiben gyakran kiemeli a két párt közötti viszályt és azt a bajok főokának tartja. A városokat is magával ragadta az anarchia áramlata. Vagy teljesen megtagadták a kiszabott adót és hadilletéket, vagy kevesebbet küldtek s azt is későn.²⁾

Az 1521-ik év végén tartott budai országgyűlés szigorú bün-

¹⁾ Szerémy. 96—99. l.

²⁾ Az 1521. novemberi gyűlés XLI. és XLII. cikkei. Kovachich: Supplementa ad Vest. Comit. II. 539. 540. l.

tetést szabott azokra, kik a hadjáratról elmaradtak, és azokra, kik a hadjáratra távozottaknak birtokaikat feldúlták, jobbágyaikat elhurczolták, barmaikat elhajtották (mert ilyenek is akadtak); de úgy látszik, oly nagy volt a hűtlenek és rablók száma, hogy a büntetés végrehajtására az ezután is uralkodó pártvillongás között gondolni sem lehetett.¹⁾

Egyetlen hathatós eszköz lett volna: *keresztes hadjáratot* hirdetni s ily módon az alsóbb néposztály *nagy tömegét* táborba gyűjteni a török ellen. Hunyady János is Kapisztrán hadaival vívta ki 1456-iki nagy diadalát. De az iszonyú pórlázadás ez előtt csak hét évvel történt s a jobbágyság az 1514-iki szigorú törvények folytán a réginel is súlyosabb iga alatt nyögött. Az urak ily viszonyok között a keresztes hadjáratnak még az eszméjétől is visszarettenek.

Július közepén még senki sem volt a kitűzött gyülekező helyeken, Tolnán és Zentán. Végre Szabács bukása s a Szerémség végveszélye felrázta az udvart tétlenségéből s az ifjú király, miután a csehektől ígért segélyre hiába várakozott, az országnak jó példát adandó, július 15-én néhány főúrral és 200 lovasból álló parányi csapattal Budáról *Tétény* felé indult.²⁾

Itt sokáig táborozott Lajos. A fegyveresek nem gyülekeztek. Épen akkor folyt az aratás, mint Massaro velencezi követségi titkár írja, s ez is nagy akadályt képezett. A király újra sürgető leveleket küldött a főurakhoz, megyékhez és városokhoz. Így pl. július 19-ikén kelt rendeletében szigorúan meghagyta Sopron szab. kir. város hatóságának, hogy a hozzá tartozó megyei birtokokról a parasztok ötödrészét azonnal a vármegye zászlója alá küldjék, hogy mennél előbb a kitűzött helyre siethessenek. «A legnagyobb veszély származik — úgy mond — a késedelmezésből, minthogy a kegyetlen ellenség Szabácsot megvévén, Nándorfehérvárát ostromolja.» Július 28-dikán ismét levelet írt Lajos Sopron elől-

¹⁾ Így pl. a lócseiek a kivetett 1600 forint helyett 500 küldtek. C. Wagner: *Analecta Scepusii. Pars. II. 141.* (Sperfogel.)

²⁾ Marino Sanuto 223. Orío írja ezt júl. 16-án Budáról, azonban Massaro 1523-iki levele szerint Lajos júl. 15-én csak 60 lovassal indult el. Marino Sanutonál 278. l.

járásihoz, melyben a hadjárat költségeire 1000 arany forintot kért tőlök.¹⁾

A sürgető parancsoknak nem nagy eredményök lett. Július 31-iken még folyvást Tétényben táborozott a király és serege legfeljebb 400 főnyi volt.²⁾ E napon levelet írt Zsigmond lengyel királyhoz, melynek tartalma némi fényt derít az eddig történetekre és a kormány haditervére. Nándorfehérvár védelmére — úgy mond — segítséget küldött, de nem bizonyos, hogy bejuthat-e. Fölmentő sereget idejében nem vihetett, de ha a csapatok összegyülekeznek, bármi történik is, a török ellen fog indúlni; azonban kétes, hogy a nándorfehérvári őrség kitartja-e addig az ostromot? Azon hitben van, hogy a vár sorsa már csak hajszálon függ. A török már *Peth* várát is kétszer ostromolta, de sikertelenül. Tegnap pedig az a hír jött, hogy *Szörényvára* is ostrom alatt áll. Magyar kémek tudósítása szerint Szulejmán Nándorfehérvár elfoglalása után egyenesen az ország szívébe fog törni és a Budáig terjedő 20 állomás, melyeken át az ellenség jönni fog, már meg van alapítva. Mi két hadtestet szervezünk. Az egyik *Zentánál*, a másik *Tolna* mellett gyülekezik; amott a nádor a tiszamelléki csapatok egy részét már összegyűjtötte, mi pedig a Duna jobb partján megyünk lefelé Tolnára s ezután a körülmények szerint a Dunának vagy egyik, vagy másik oldalán egyesítjük az egész haderőt, de még most nem tudni, melyiken lesz az ütközet. Parancsot küldtünk a vajdának is, hogy Erdélyből a nádor táborába siessen.³⁾

Július 31-ikén, vagy augusztus elsején a király ismét visszautazott Budára. E közben megérkezett Velenczéből a 24,000 arany, Bakócz hagyatékából is befolyt a pénz; ez összegek azonban a tengernyi szükséggel szemben elenyészően csekélynek mutatkoztak. A király kénytelen volt újra a külföldhöz folyamodni. Augusztus 2-ikán Budáról levelet írt a signoriához, melyben ismét

¹⁾ Magyar Tört. Tár XI. 135. l. II. Lajos rendeletei Sopronhoz Tétényből 1511. júl. 19 és 28.

²⁾ Marino Sanuto. 279.

³⁾ Schedius. Zeitschrift von und für Ungarn. 1803. III. 292—294. II. Lajos levele Zsigmondhoz Tétényből 1521. júl. 31.

pénzsegélyt kért. A levéllel Statileo János veszprémi prépost 18 tagból álló fényes követség élén indult Velenceze felé, hová azonban csak augusztus 27-én érkezett meg és 29-ikén fogadtatott a doge és tanács által hivatalos kihallgatáson.¹⁾

Augusztus első hetében némi lengyel, cseh és német csapatok érkeztek Budára. Az egész haderő ekkor a magyar zászlóaljakkal együtt legfeljebb 4000 főre ment.

Lajos e sereggel augusztus 8-ikán másodszor is elhagyta Budát s az ettől csak 15 kilométernyire fekvő *Tétényben* megállapodott.²⁾

Innen még a megérkezés napján levelet írt Wolsey bíbornokhoz, kinek a német császárhoz, az angol és francia királyokhoz küldött követét, Balbi Jeromost, pártfogásába ajánlotta.

A nádor ez alatt a zentai tábor-tervezte, hová szintén lassan és csekély számmal gyülekeztek a bandériumok.

A király hadserege pedig valódi csiga-lassúsággal haladt dél felé a Duna jobb partján.

Útközben a pénzhiány — mint valami tengeri kígyó — gyakran felütötte a fejét s ilyenkor egyik-másik pénzes úr segítette ki a királyt a zavarból.

Augusztus 11-dikén *Érdben*, Téténytől 6 kilométernyire táborozott a király serege, melyben számos főpap és főnemes volt jelen. E napon Lajos Dóczy Ferencz óvári kapitánytól a hadjárat költségeire 2000 forintot vett föl, melyért a hitelezőnek és örökösének az óvári uradalmat zálogosította el.³⁾

Az ifjú uralkodó ily viszonyok között is a legvérmesebb reményeket táplálja. A nevezett kölcsönről szóló oklevélben ugyanis Nándorfehérvár fölmentését és a töröknek Magyarországból való kiűzését tekinti a hadjárat céljául.

¹⁾ Marino Sanuto. 229, 230.

²⁾ Marino Sanuto 230. Orio írja Budán aug. 10-én kelt levelében: Come il Re era andato con bon animo in campo con ajuto di Bohemi, Polani, Tedeschi et Hongari. Az elűtazás azonban valószínűleg 8-án történt, mivel 8-án Lajos már Tétényből írt Wolseynak (Simonyi: Londoni Okmánytár. 65—67.) Hogy Lajosnak aug. 8-án 4000 embere volt, kitűnik Marino Sanutóból: 278. l.

³⁾ Orsz. Levéltár. M. O. D. L. 23,571. sz. Lajos oklevele 1521. aug. 11. Érd.

Augusztus 16-án *Adonyban*, Érdtől 27 kilométernyire találjuk a királyt. Serege ekkor 6000 főre ment, tehát Budától kezdve mindössze 2000 emberrel szaporodott.¹⁾

E közben híre jött, hogy Szulejmán Nándorfehérvár városát elfoglalta s az őrség a várba vonúlt vissza.²⁾ E körülmény újabb intézkedéseket tett szükségessé. — A nádor parancsot kapott, hogy Zentáról egész seregével azonnal a Szerémség felé induljon, a vajda és a főurak fölhívták, hogy bandériumaikkal egyenesen *Bácsra* siessenek s a megyék is oda küldjék csapataikat, hogy a király hadával, mely szintén Bács felé siet, egyesüljenek.³⁾

A nádor a rendelet szerint el is indult Zentáról Bácsmegye déli részébe s egy darabig *Futaknál* a Duna bal partján táborozott. Itt három gályát megrakatott ágyúkkal, puskaporral, golyókkal és élelmi szerekkel azon czélból, hogy ezeket Nándorfehérvárra küldje; azonban a török hajóhad egész Zalánkemenig örködött, mi miatt a terv meghiúsult.⁴⁾

A nádor hadserege a temes vidéki zászlóaljakkal és a bácsmegyei fölkelőkkel együtt valami 17—18,000 főre szaporodott. Ily erővel Hunyady János csodákat tudott művelni, de Báthory nem volt hadvezér. Eleinte a vajdára várakozott s midőn ez hasztalan volt, végre átkelt a Dunán és a Szerémségbe nyomúlt. De nem sokáig volt ott. *Szent-Demeternél* Bali bég portyázó csapatai fölött könnyű győzelmet aratván, néhány török fogolylyal, mint diadaljellel *Ó-Péteváradra* — Péteváraddal átellenben — a Duna bal partjára vonúlt vissza, a hol tábort ütött és az időt egész a hadjárat végeig tétlenül töltötte.⁵⁾ Annyit azonban mégis megtett, hogy Péteváradot a saját pénzén ellátta a szükségesekkel, miért később a futaki uradalmat és Cserög várát nyerte kárpótlásul.⁶⁾

A király hadserege augusztus 18-án elhagyta Adonyt és részint hajókon, részint szárazon, Duna-Pentele, Földvár és Paks érintésével Tolna felé vonúlt. A menetelés e vonalon aránylag elég

¹⁾ Marino Sanuto. 232, 233.

²⁾ Marino Sanuto. U. o.

³⁾ Brutus. 80, 81.

⁴⁾ M. T. Eml. Írók II. 17. (Verancsics.)

⁵⁾ Zay. 183. Tubero 371. Szerémy 93.

⁶⁾ Orsz. Levéltár 23,586. Lajos 1521. szept. 30-iki adománylevele.

gyorsan történt, mivel a sereg augusztus 22-én már *Tolna* mellett táborozott, tehát a 77 kilométer hosszú útát négy, vagy legfeljebb öt nap alatt tette meg.

Tolnán két hétnél tovább vesztegelt a király. Itt adta ki a főntebb említett rendeleteket a bányavárosoknak a pénzverés ügyében.¹⁾ Ez alatt a csapatok szép számmal gyülekeztek. Megérkeztek a dunántúli megyék zászlóaljai, a zágrábi püspök és az auraniai perjel bandériumai. Szeptember 3-ikán, mint Orió írja, összesen *20,000 ember* volt a tolnai táborban.²⁾

Szeptember második hetében már szállingóztak egyes kósza hírek Nándorfehérvár bukása felől. Attól lehetett tartani, hogy a török a Drávát is átlépi, a mely pedig mind ez ideig védtelenül állott. E miatt a király rendeletet adott a tovább vonulásra.

Szeptember 13-án *Báta* mellett, Tolnától délre mintegy 34 kilométernyire, táborozott a hadsereg. Eleinte a király is a táborban volt, majd a városba ment, hol számos főúr várakozott reá.³⁾

A nádor ez időben még mindig Futak és Ó-Pétervárad közt tartózkodott egész hadseregével együtt; a hajóhad pedig a bátai révben állomásozott, honnan Báthory Endre, a főkapitány, a király fogadására Bátára utazott.

Ez alatt a hajókról az emberek szökdösni kezdtek, mi miatt Szerémy György, a hajóhad egyik századosa, a városba indult jelentést tenni. Megérkezvén, ott találta Báthory Endrét számos főúrral együtt. Mindnyájan le voltak verve. *«Jaj nekünk, — így szólt Báthory Szerémyhez — mert elfoglalta a török Nándorfehérvárát! Hatvanhat napig ostromolta és senki sem vitt segítséget.»*⁴⁾

Ekkor tehát már megbízható értesítést nyertek a vár bukása felől, valószínűleg a nádortól.

¹⁾ Lajos rendeletei a bányavárosokhoz Tolnáról. Orsz. Levéltár 23,575. (aug. 22.), 23,576. (aug. 22.) 23,577. (aug. 22.) 26,254 (aug. 27.) és 23,580. (szept. 2.) sz. alatt.

²⁾ Marino Sanuto 239.

³⁾ Orsz. Levéltár 23,583. «datum in castris meis ad oppidum Bátha positis» 1521. szept. 13. és 23,584. «datum ex oppido Bátha» szintén 1521. szeptember 13.

⁴⁾ Szerémy. 98.

A király még az nap — szeptember 13-án — megjött Bátára. A délelőtt folyamán ide érkezett az *erdélyi vajda*, Szapolyay János is Ártmány Pállal, a *nemzeti párt* egyik vezérfőfiával együtt.¹⁾ A vajda nem sokára a király által fogadtatott s itt elhatározták, hogy a nádort is Bátára kell hívni.

Erről Báthory Endre magán úton rögtön tudósította bátyját; a király pedig még az nap Drágffy Jánost küldte a nádorhoz azon meghagyással, hogy seregét jó karban hagyván és távolléte alatt Drágffyra, mint helyettesére bízván, azonnal Bátára jöjjen. «Ismételve kérünk, — írja Lajos a hozzá intézett rendeletben, — hogy a legnagyobb gyorsasággal jér, mert ideje volna már, hogy a legfontosabb dolgokról együttesen tanácskozzunk és a mit az ország védelmére tenni kell, végre-valahára megtegyük.»²⁾

Említettük, hogy a vajda szeptember 13-án Bátán megjelent. A török hadak Mehemed bég alatt a Havasalföldön beállott zavarokat fölhasználva, ez országot két ízben is előzőnlöttek, sőt Erdélyt és a szörényi bánságot is fenyegették. Ez ürügyül szolgál Szapolyainak arra, hogy hadait Erdélyben tartsa s innét csak augusztus derekán indult Magyarországra.

E magatartás miatt a vajdát sokan hazaárulónak tartották s azon gyanúval illették, hogy a trón elnyerése végett a törökkel szövötkezett.³⁾

A mondottak után nem csodálkozhatunk a fölött, hogy a király és nádor egész augusztus hóban hiában várakozott a vajdára, mivel ő csak szeptember elején érhetett a Tiszához, honnan aztán dél felé vonult és mintegy 20,000 emberből álló seregéve Bácsmegyében, *Vanna* mellett táborba szállott.⁴⁾ A király rende-

¹⁾ Orsz. Levéltár 25,632 és 25,633. sz. Báthory Endre levelei a nádorhoz, mindkettő Bátáról. 1521. szept. 13.

²⁾ Orsz. Levéltár 23,584. sz. Lajos rendelete a nádorhoz. Bata, 1521. szeptember 13.

³⁾ Zay. 184. Ezt Orio is többször említi leveleiben.

⁴⁾ M. Tört. Eml. Írók. II. 17. (Verancsics.) Orio szerint a vajda serege 20,000 főnyi volt. Marino Sanuto 239. I. *Vanna* Zsigmond király 1435 iki oklevele szerint majorság (possessio) volt és akkor Bodrogszegben feküdt. Minthogy a régi Bodrogszeg a Zombor, Szabadka és Kalocsa közti vidéken terült: ennélfogva Vannát Zomboron felül kell keresnünk (Fejér Codex Dipl. X. 8. 644. l.).

tére aztán Szapolyay egynehány hívével Bátára indult, hová szeptember 13-án érkezett; az erdélyi hadak pedig továbbra is Vanna mellett maradtak.

Ezekből látható, hogy *a magyar hadsereg működése szeptember 13-ikáig nem volt egyéb, mint gyülekezés, készülődés a háborúra.*

Három hadtest alakult: a királyé, a nádoré és a vajdái.

Az *első hadtest*, 20,000 emberrel, a Duna jobb partján vonult lefelé s augusztus 8-ikától szeptember 13-ikáig, tehát 36 nap alatt csak 159 kilométert haladt előre és ez utóbbi napon, Nándorfehérvár bukása után két héttel, a Dráva vonalától 65, a megsegíteni szándékozott vártól pedig légvonalban számítva 180 kilométernyi távolságban táborozott.

A *második hadtest*, mintegy 18,000 emberrel, leggyorsabban és legtovább hatolt előre az ellenség hadműködési alapja, a Száva felé, a mennyiben augusztus derekán Futakhoz ért s innen a Dunán átkelve egészen a Száváig nyomult; de csakhamar visszahúzódott s ettől fogva szeptember 13-káig folyvást a Duna bal partján, Péterváradnál átellenben, Ó-Péterváradnál, Nándorfehérvártól mintegy 70 kilométernyi távolságban tartózkodott. Ez alatt a rabló kurudzsik a Szerémség falvit, városait felgyújtották, szétrombolták, a lakosokat leölték vagy rabszjira fűzték. Zalánkemen, Kölpény, Barics, Perkász, Sz.-Demeter, Karlovicz és Zimony várakat elfoglalták, feldúlták.¹⁾ Csak annyi haszna volt a nádor hadjáratának, hogy a török hajóhad nem mert feljebb evezni Karlovicznál és legalább Pétervárad, Újlak a Szerémség csekély részével és Bács-megye megszabadult a pusztítástól.

A *harmadik hadtest*, 20,000 emberrel, az erdélyi vajda alatt szeptember elején lépte át a Tiszát s 13-ikán Bács-megyében, Vannánál táborozott, Nándorfehérvártól legalább is 150 kilométernyi távolságban.

Ezekhez járult a Báthory Endre által vezetett *hajóhad*, mely szeptember 13-ikán a király hadtestével együtt Bátánál állomásozott. (600 naszádos.)

A *három hadtest* a hajóhaddal együtt összesen 58—60,000 főből állott.²⁾

¹⁾ Tubero. 371. M. T. Eml. Írók. II. 16. (Verancsics.)

²⁾ Marino Sanuto. 239. Orio a király hadseregét 20,000, a vajdáiét

VIII.

A föntebbiekből kitűnik, hogy Oláh Balázs és társai nemcsak a fölmentő hadseregre, hanem a legszükségesebb védelmi eszközökre és élelmi szerekre is hasztalan várakoztak. Piri nagyvezir akadálytalanul intézhette ostromműveleteit; Zimony elfoglalása után Nándorfehérvár környéke szárazon és vízen hatalmában volt. A merre a szem látott, mindenütt mohamedán sereg nyüzsgött, a vizeken mohamedán hajók eveztek.

E fanatikus s a diadal előérzetében ujjongó tengernyi néptömeggel szemben megható ellentétet képez a «szent háború háza», melynek ormán magyar zászló leng s tornyában harangkongás lelkesíti a keresztény hősoket.

Szulejmán naplója július elejétől végeig nagyon kevés tájékoztatást nyújt Nándorfehérvár ostroma felől. A többi török források valamint a magyar egykorú íróknál alig van egy-két chronologiai adat. E hiánynyal bir Zay munkája is, a mely pedig az ostrom lefolyását a legreszletesebben és — a mint ez a szultán naplójával való összehasonlítás után kitűnik — a legvalószínűbben adja elő.

Augusztus 1-jétől kezdve már hiteles adataink vannak az események egymásutánjára nézve, mivel Szulejman is a nándorfehérvári táborban tartózkodik s minden nap följegyzi a nevezetesebb dolgokat. Ámde ezen időig már egy egész hónap óta folyt a vár ostroma. Piri e hónap alatt nem nagy eredményt mutatott föl, sőt számos jel arról tanuskodik, hogy júliusban inkább a magyarok voltak a helyzet urai, mint a törökök.

Nándorfehérvár leírásából tudjuk, hogy a *hegyi várat* a *vizi-* vagy *alsó-vár* és a *város* egészen körülölte. Az ostromlóknak tehát előbb ezeket kellett elfoglalniok, hogy a fellegvárhoz juthassanak.

A külső körfal egy része a két folyóra támaszkodott, a másik

szintén 20,000 főre becsüli. Zay 183. a nádor seregét 17—18,000-re teszi. Marino Sanutónál a használt kötet 278. lapján: Massaro írja 1523-ban: «dicendo (a magyarok), esser pochi contra tanti Turchi et che non erano piu di 60 milia Hongari in Campo». Tubero 368. l.

nagyobb része pedig a szárazföldön futott a Szávától egészen a Dunáig.

Az ostrom egy havi sikertelenségének oka az ekkori tüzérség kezdetleges voltán kívül abban keresendő, hogy Piri eleinte csak a *szárazföld* felől intézte a lövéseket és rohamokat, a hol pedig a falak igen erősek voltak; ellenben a jóval gyöngébb *vizi* oldalt, hol csak néhány bástya képezett nagyobb akadályt, nem háborgatta. E részen Piri megelegetett az elzárással, mely akkor volt befejezettnek mondható, a mikor Zimony is kezébe került.

Ettől fogva az ostromló-ütegek hatalmasabban működtek a város falai ellen. A szakadatlan ágyúzás végre itt-ott réseket is tört serre következtek a rohamok. Így folyt ez az egész hónapban át.

*Istvánffy*nál olvasható, hogy a magyarok az ostrom egész ideje alatt összesen 20 rohamot vertek vissza.¹⁾ Szulejmán naplója szerint pedig július 31-ikétől augusztus 29-kéig, mi alatt a szultán Nándorfehérvár mellett táborozott, mindössze hat roham intéztetett a város és vár ellen. Ekként Piri július havi működésére 14 roham esnék.

Pecsevi török történész írja, hogy *Nándorfehérvár* ostromát Piri nagyvezir javasolta, azonban a haditanács többsége eleinte ellene volt és *Szabács* elfoglalására irányozta a figyelmet, vagyis ezt tekintette a hadjárat főczéljául; de később a szultán mégis elfogadta Piri tervét s összes hadseregével Nándorfehérvár ostromára ment.²⁾

Látszólag csakugyan így áll a dolog. A szultán maga is Szabács alá megy, Pirit magára hagyja; sőt feltűnő, hogy ámbár Szabács már a hadjárat elején elesik, de azért a szultán mégis teljes három hétig ott tartja főhadiszállását s a helyett, hogy egész erejével Nándorfehérvár alá sietne, lázas türelmetlenséggel építteti a hidat s egymás után küldi a csapatokat a Száva bal partjára. Azt nem lehet elhinnünk, hogy úgy a szultán, mint a török haditanács minden tagja ne óhajtotta volna bírni Nándorfehérvárát, s kétségtelen, hogy a hadjárat főczélja *hódítás* és pedig Nándorfehérvárnak, mint legfontosabb hadászati pontnak elfoglalása volt; azon-

¹⁾ Istvánffy 62. Hammer III. 13.

²⁾ Új Magyar Múzeum 1860. II. 420.

ban — úgy látszik — a módozatokban eltérők voltak a vélemények. A haditanács többsége azon föltevésből indulva ki, hogy a magyarok a vár fölmentésére fognak sietni, Szabács bukása után is erre az eshetőségre irányozta a figyelmet s a döntő csatára való előkészületeket elebbvalónak tartotta, mint a vár egyetemes ostromlását, mert a diadal után Nándorfehérvár elfoglalása is biztosnak tekinthető. A nagyvezir ellenben II. Mohamed hadi tervét: Nándorfehérvár *azonnali ostromlását* ajánlotta s e vélemény mellett a haditanács ellenzése daczára is megmaradt. A körülmények úgy alakultak, hogy neki lett igazza.

Piri pasa tehát egy ideig elszigetelve állott haditervével; de épen ezért föltételezhetjük felőle, hogy teljesen átérezte a rá nehezedő erkölcsi felelősség súlyát, és sarkalva Ahmed pasa gyors diadala által, az öreg tábornokok makacsságával folytatta a vár ostromát s a puskaport, golyót és vért nem igen kimélte. E szerint azt, hogy Piri július hóban 14 rohamot intézett a vár ellen, nem tarthatjuk túlzásnak.

Kütfőink nagy része azzal vádolja a városi szerb lakosokat, hogy tétlenek és közönyösek voltak s a magyarokat a védelemben nem segítették.¹⁾

Azonban el lehet-e azt binni, hogy a midössze csak 700 főből álló magyarság egy magában képes lett volna Piri hadteste ellen egy teljes hónapig s ezen felül Szulejman összes hadai ellen még egy hétig megvédelmezni a városnak a Szávától a Dunáig terjedő s több kilométer hosszú falait? Kétségtől úgy áll a dolog, hogy a városban maradt szerb lakosok s a szomszéd falvakból beszorúlt pórok egész lelkesültséggel csatlakoztak a magyarokhoz és feltétlenül engedelmessé váltak a várparancsnok rendeleteinek.

A város falainak ily hosszú ideig tartó sikeres védelmezése valóban arra mutat, hogy a szerbek a rohamok visszaverésében és a rések kijavításában egyformán küzdöttek a magyarokkal; a védelem intézése pedig hatalmas tehetségű és nagy erélyű vezérre vall s ez a vezér: *Oláh Balázs*, ki a legtöbb egykorú magyar források szerint az őrség tisztjei közül jellem, tapasztalat, rendíthetlen

¹⁾ Így pl. Tubero. 273.

kitartás, a haza és vallás iránti lángoló lelkesedés által egyaránt kimagaslott.¹⁾

Csakis a minden valódi érdemet sárba tipró pártszenvedély, mely hazánkban nemcsak a mohácsi vész előtt, hanem azután is sok ideig uralkodó volt, s melynek hatása alól emlékiróink legtöbbször sem képes kibontakozni, magyarázhatja meg előttünk azon hálátlanságot, melyet a nemzeti közvélemény s utána a külföldi is a nándorfehérvári hősök, magyarok és szerbek iránt egyformán tanúsított.

Piri nem elégedett meg az ágyúztatással és rohamokkal, *aknákat* is ásott a város falainak fölvetésére. Azonban Oláh *ellenaknákat* ásott, melyeken a magyarok betörték a törökök aknáiba és a munkásokat leölték.

Egy ilyen ellenaknáról érdekes, bár az eredményre nézve túlzó dolgokat jegyez föl Kapszali Eljahn, ki ez esemény után mindössze két évvel írta munkáját. «A városban lakó magyarok — úgymond — számosan voltak és sok kárt okoztak. Vagy 40 nap lefolyta után a magyarok földalatti úton a városon kívül egészen oda jutottak, hol a törökök állottak. A magyarok ott nagy barlangokat ástak, ezeket löporral megtöltötték és felgyújtották. A föld rengett, megindult és mint a felforgatott Szodoma rögtön megnyílt a törökök alatt, kik vagy fölhányattak az ég felé, vagy pedig a mélységbe sülyesztettek. Nagy veszedelem érte őket: a föld feltárta torkát s elnyelte az ő sátraikat az emberekkel együtt. . . . A körös-körül levő törökök pedig a dörgésre elfutottak, félvén, hogy őket is elnyeli a föld. Az nap nagy veszteséget szenvedtek a törökök, tízezernél több harczos halt meg akkor. . . . A magyarok a török vesztére ezt így gondolták ki, de Isten jóra fordította, mert ez által kifogytak a löporból.»²⁾

Szulejmán naplója ily nagy katasztrófáról nem tesz említést, de azt, hogy a magyarok a városból kitérést intéztek, szín-

¹⁾ Oláh Balázst és a nándorfehérvári védőket eddigi íróink közül a leghelyesebben jellemzi Pauler Gyula: «Oláh Balázs és a nándorfehérváriak» című történeti rajzban. Vasárnapi Ujság 1862 7. és 8. sz.

²⁾ Magyar Tört. Tár. 1880. évf. 120. l. Kapszali Eljahn kandiai rabbi 1523-ban írt Törökország történetéből.

tén megerősíti. Július 23-án ugyanis, mint a naplóban olvasható, Piri pasa hírnökök által tudatta a szultánnal, hogy a magyarok a városból az ágyúk beszegezése végett kitörtek, azonban *nagy veszteséggel* visszaverettek.¹⁾ Ez esemény július 22-dikén történhetett.

Hogy a magyarok több ízben kitörtek a városból az ellenségre, arról az említettekén kívül a hazai források egy része is tanúságot tesz. Főleg az ütegek ellen intéztek rohamokat; sok ágyút beszegeztek, hasznavehetlenné tettek; egy alkalommal egy nagy ostromágyút, melyet 30 ló húzott, elvettek; az ütegeknél sok embert leöltek. De megrohanták az ellenséges tábornok is. E kitörések mindig visszavonulással végződtek ugyan, de a visszavonulásban nem hiányoztak a diadaljelek; sokszor török lobogókkal tértek a városba, s összesen 19 lobogót vettek el az ellenségtől.²⁾

Ez eredmények fokozták a védők erkölcsi erejét, a törököket pedig lehangolták. Piri pasa lassanként azon meggyőződésre jutott, hogy saját erejével nem képes a várat elfoglalni; július vége felé, — tehát a szultánnak is hírül adott kirohanás után, — beszüntette a rohamokat s egyedül a falak lövetésére szoritkozott, de ez is lanyhábban folyt, mint azelőtt.

A magyarok ezt arra magyarázták, hogy a törökök kifáradva s a vár bevehetetlenségéről meggyőződve, abba akarják hagyni az ostromot.³⁾

Nem úgy történt. Nándorfehérvár védőire csak ezután következtek a nehéz napok.

A szultán a magyarok kirohanásairól értesülvén, méltán következtette, hogy a várban jelentékeny őrség van; ennek folytán belátta, hogy Piri hadteste nem elegendő az eredmény biztosítására és okvetlenül erősítést kell neki adni. Másrészt arról is biztos tudomást szerzett a szultán, hogy fölmentő seregtől egyhamar nem lehet tartani. Július végén az Al-Dunánál nyoma sem volt a magyar hadseregnek; sőt ekkor még másutt sem volt számba-

¹⁾ Szulejmán naplója Hammernél.

²⁾ A kitörésekről szól: Marino Sanuto 223. M. T. Eml. Írók II. 16—28. (Verancsics.)

³⁾ Tubero 373.

vehető magyar hadsereg. A vajda Erdélyben tartózkodott.¹⁾ A nádor esküvőjét tartotta (júl. 28.). Báthory Endre, a hajóhad kapitánya, Csanádon készülődött (júl. 27.). A király Tétényben, Budától néhány kilométernyire táborozott és július végeig csak 400 fegyverese volt, mi miatt újra Budára ment és csak augusztus 8-ikán indult el ismét 4000 emberrel. A nádor hadserege csak augusztus derekán ért Futaknál az Al-Dunához.²⁾ A Szerémségben Behram, Mahmud, Hasszán, Bali és Piri bégek rablócsapatai voltak a helyzet urai egesz júliusban, sőt azután is.

Szulejmánnak tehát júliusban nem volt kivel megütköznie a Szerémségben, sőt ekkor úgy állottak a magyar honvédelmi viszonyok, hogy ha a szultán Szabács bukása után azonnal az ország belsejébe indítja haderejét, úgyszólván kardcsapás nélkül foglalhatta volna el Budát.

E példátlan készületlenségről, Magyarország szerencséjére, Szulejmánnak fogalma sem volt ugyan, de annyit tudott, hogy Nándorfehérvár ostroma egy darab ideig zavartalanul történhetik. Ily körülmények között Szulejmán végre is Piri nagyvezir haditervéhez csatlakozott s kiadta a parancsot, hogy az *egész hadsereg* Nándorfehérvár alá induljon.

A török haderő a Száva két oldalán vonult lefelé. Maga a szultán júl. 29-ikén hagyta el a szabácsi révet, hajón. A sereg főoszlopa a Száva bal partján haladt, a kisebb a jobb, vagyis a szerbiai parton. Szulejmán júl. 30-án Kölpénybe, Jaksicsné egykori várába érkezett s *31-ikén* az egész török hadsereg végtelen ujjongásai között Nándorfehérvár alá evezett,³⁾ megjelenése által új reményt s bátorságot öntve a nagyvezir megfogyott, kimerült és csüggedező csapataiba.

A következő napon a szultán nagy *hadiszemlét* tartott. Meg-

¹⁾ II. Lajos júl. 31-iki levelében csak azt írja Zsigmondnak, hogy megparancsolta a vajdának, hogy Erdélyből induljon el, de arról, vajjon elindult-e már, a király semmit sem tud; ezért valószínű, hogy Lajos csak júl. végén küldte az illető rendeletet a vajdának.

²⁾ Ezt abból lehet következtetni, hogy a nádor serege Lajos július 31-iki levele szerint (Schedius III. 293.) *júl. végén* még csak Zentánál gyülekezett.

³⁾ Szulejmán naplója Hammernél III. 623.

vizsgálta a nándorfehérvári tábornak és Zimony várát, és intézkedett a hadtestek elhelyezése felől. Ezen intézkedés szerint a szerbiai oldalt a Szávától a Dunáig két hadtest szállotta meg, oly formán, hogy a *bal szárnyat Musztafa pasa, a jobb szárnyat Piri nagyvezir* hadteste képezte; amannak a város déli és Száva felőli, emennek pedig a keleti és Duna felőli részei jelöltettek ki működési terület s a két hadtest között a város felé vonuló földhát képezte a határt. Mindkettőhöz tetemes számú *janicsár-osztály* csatoltatott: Musztafa alá a janicsár-aga, Pirié alá pedig a szeglanbasi vezetése alatt. *Ahmed pasa a harmadik* (ruméliai) *hadtesttel* Zimony mellett táborozott; itt volt a *főhadiszállás* is, azonban Szulejmán a nándorfehérvári tábornak majd minden nap meglátogatta, a rohamok alkalmával mindig jelen volt, s néha olyankor is, midőn az ostromműveletek szüneteltek, keleti fényű kíséret által környezve, ünnepélyes menetben vonult a vár alá, mintegy égve a vágtyól, hogy e sziklafészket valahára bírhasssa.¹⁾

Egykorú íróink közül többen följegyzik, hogy Szulejmánnak két szökevény szerb árulta el a Száva felőli falak gyöngye voltát s rábeszélte, hogy ha eredményt akar elérni, ezen oldal ellen intézen támadást.²⁾ Ebben ugyan semmi lehetetlenség sincsen; azonban, ha tekintetbe vesszük, hogy a török táborban számosan lehettek olyanok, kik mint hadi foglyok azelőtt több ideig tartózkodtak a várban, föltételezhetjük, hogy a vízi-vár gyöngéje Szulejmán előtt a szerb árulók jelentése nélkül sem volt titok.

Napjainkban a Dunának Nándorfehérvár és Zimony közti öblében két sziget található: az egyik a *Nagy-Tábor-sziget*, a másik ettől délre, a Száva torkolatától balra eső *Kis-Tábor-sziget*.

Az Al-Duna iszapszigetei aránylag rövid idő alatt változtatják alakjukat, nagyságukat és helyöket; mi okból bátran állíthatjuk, hogy 1521-ben a nándorfehérvári Duna képe a maitól különbözött; sőt nem is szükséges oly távoli időre visszamenni: csak a Szavoyai Jenő 1717-iki hadjárataiból felmaradt térképeket hasonlítsuk össze a mai katonai térképekkel, azonnal feltűnik a különb-

¹⁾ Szulejmán naplója többször említést tesz erről.

²⁾ Tubero 373. Istvánffy. 60. Brutus II. 99. (M. T. Eml. Írók XIII.)

ség, melyet a szigetek helyzetén és alakján a víz romboló és alkotó ereje létrehozott.

A XVIII. század végén azt hitték, hogy a Száva torkolatánál fekvő sziget csak a XVII. században jött létre.¹⁾ Nem lehetetlen, hogy a víz azelőtt elmosta s később újra feliszapolta; de a felmaradt emlékiratok és képek alapján biztos állítható, hogy a Száva torkolatánál 1521-ben is volt egy sziget, melyet az akkori magyarok *Czigány-sziget* név alatt ismertek. Mai nap egy ily nevű sziget a torkolattól valami 3 kilométernyire a Szávában található, azonban az 1521-iki *Czigány-sziget* közvetlen a Száva torkolatánál, a *vízi-vár közelében* s mint az Ortelius-fele régi kép mutatja, a *malom-toronnyal* éppen *átellenben* feküdt.

Ez a sziget közeli fekvésénél fogva alkalmas pontúl kínálkozott arra, hogy a rajta felállított ütegek a *vízi-vár* és város falai ellen működjenek.

Feltűnő, hogy a tapasztalt nagyvezir ez előnyös pontot egy egész hónapon át kifeledte a számításból, holott Zimony elfoglalása után annak fölhasználásában semmi sem akadályozta.

Szulejman a vár környékét megszemlélvén, azonnal fölfogta a Czigány-szigetnek, mint ostromműveleti alapnak nagy horderejét és kiadta a parancsot Ahmed pasának, hogy azt szállja meg. Ahmed augusztus 2-ikán hozzáfogott a dologhoz. Zimonyból ágyúkat szállított a szigetre, sánczokat hányatott és fölállíttatta az ostromütegeket.²⁾

Ez által a helyzet az őrségre nézve veszélyesebbé vált. A védelem majdnem kétszer oly hosszú vonalon léven igénybe véve, mint azelőtt, *erélyességéből* nagyon sokat veszített.

Mialatt Ahmed a szigeten foglalkozott, Szulejmán a szárazföldi oldalon általános *rohamot* rendelt. Piri és Musztafa hadtesteit a falak ellen nyomúttak; azonban Oláh és bajtársai hőiesen küzdöttek és iszonyú pusztítást vittek véghez a sűrű tömegekben rohanó törökök között. A külső árkok csakhamar török holttestekkel teltek meg s az ellenség sikertelenül vonúlt vissza a város falai alól.³⁾

¹⁾ Löschenkohl. Beschreibung der Festung Belgrad. Wien, 1790. 1. 1.

²⁾ Új Magyar Múzeum. 1860. II. 420. (Pecsevi munkájából.)

³⁾ Szulejmán naplója szerint az aug. 2-diki roham alkalmával az

A roham után a szultán kettős erővel ásatta a *futóárkokat* a város falai felé; az első és második *lovászmestert* az alájuk beosztott csapatokkal szintén a munkára rendelte; sánczkosarakat emeltetett, felállíttatta az útegeket. Hasonló sietséggel folytak az előkészületek a szigeten is.

Augusztus 3-ikán minden oldalról megszólaltak az ágyúk. Legsikeresebben működtek a Czigány-sziget útegei, melyek a vízi-vár és a vízi-város gyöngé falain csakhamar réseket törtek. Azután csatarendbe állott az egész török tábor; legelőször a szultán vonult ki a táborból s a város felé vágta, megadta a jelt az általános rohamra. Piri hadteste a jobb, Masztafáé a bal szárnyon egyszerre nyomult előre. E közben *két akna* fellobban s nagy réseket tör a falakon. A törökök roppant tömegben tódulnak a törések felé. Legdühösebben küzdenek a janicsárok, élőkön Bali agával. Hasztalan minden törekvés! Oláh és társai hatalmasan védik a veszélyeztetett pontokat. Az árkok megint holtakkal telnek meg. A vitéz agát sebekkel borítva ragadják ki katonái a küzdelem színhelyéről. Ekkor Szulejmán Ahmed hadtestét is rohamra parancsolja. Ez hadainak egy részét Piri és Musztafa segélyére küldi, a másik részével pedig hajókon a *vízi oldalról* intézi a támadást. De Szabács elfoglalója sem volt képes a magyarok kezéből a diadalt kicsikarni; estére a törökök mindenütt visszavonultak. Ez a nap a szultánnak 5000 emberébe került.¹⁾

Még e napon hírt kapott a szultán, hogy a várbelieknek kívülről *segítséget* akarnak hozni. Lehet, hogy Báthory Endre, ki mint fentebb láttuk, júl. 27-én Csanádon időzött, a Tiszán valami segítséget küldött a nándorfehérváriak számára s erről hoztak hírt a török kémek. A Dunán egész Karloviczig török hajók czirkáltak ugyan, azonban Szulejmán mindemellett is szükségesnek tartotta az elővigyázatot s rendeletet adott, hogy 500 janicsár küldessék a Dunán fölfelé a segélyadás meghiúsítása végett. Másnap a janicsárok hajókra ültek és Zalánkemen felé eveztek.²⁾

árkok holttestekkel teltek meg, de a törökök veszteségét mindamellett is csak 5—600-ra teszi.

¹⁾ Zay. 162. Szulejmán naplója (aug. 3-ra) is nagy veszteségről tesz említést.

²⁾ Szulejmán naplója aug. 3-ikára.

Augusztus 4-ikétől 8-ikáig szüneteltek a rohamok, de annál hevesebben dolgoztak az ütegek. A Czigány-szigetről intézett lövések mindjárt az első napon, aug. 4-ikén, lerombolták a vízivár egyik legerősebb *tornyát*, mi által a bal szárny (Musztafa) roham esetére nagy előnyt nyert.

Augusztus 6-án Szulejmán a zimonyi és nándorfehérvári tábor közti összeköttetés biztosítása végett Karadsa pasának rendeletet adott, hogy a Száván, Nándorfehérváron felül *hajóhidat* építsen.

Az új híd sokkal jobban volt építve, mint a szabácsi. A hajókat négy méternyi távolságban helyezték el egymás mellé s lánczokra erősített kő súlyokkal horgonyozták le. Egyik hajóról a másikkra vastag gerendákat eresztettek s ezeket egymással és a hajókkal szegekkel kapcsolták össze. A híd két végét a hídfőkhöz erős lánczokkal csatolták, melyek annyira meg voltak eresztve, hogy az egész híd a legnagyobb áradáskor is szabadon emelkedhetett a fölszínre s nem kellett attól félni, hogy az iszonyú feszítés a gerendákat ketté töri, mint ez Szabácsnál történt. Most keresztbe új gerendákat fektettek egymás mellé a hajóhid egész hosszában; e burkolat, mely a járdát képezte, oly erőre volt számítva, hogy nemcsak a lovasokat, hanem a nehéz ágyúkat is elbírja. A híd augusztus 17-én készen állott.

A négy napi szakadatlan ágyúzás a vízi-vár falait igen megromgálta, de nagy réseket tört a mezőség felől is a város körfalain.

A szultán *aug. 7-ikén* haditanácsot hívott össze, mely elkezettnek tartotta az időt az újabb *általános rohamra*.

Augusztus 8-án megdördültek az ágyúk, a nagy küzdelem kezdetét jelezve. A szerb lakosság a réseken való folytonos munka miatt lankadozni kezdett s a város tarthatlanságáról meggyőződve, kétségbeesetten nézett a jövő elé. Oláh buzdító szavai nem képesek felbátorítani a kifáradt, elcsüggedt tömeget. A csekély számú magyarság nem képes mindenütt megszállani a roppant kiterjedésű védővonalat s csak egyes főbb pontokon foglalhat állást. A törökök minden oldalról, szárazföld és víz felől egyszerre intézik a rohamot. Legerősebb a harc a *keleti* vagyis a *dunamelletti város* falainál, melyek ellen Ahmed és Piri hadtestei együttesen nyomódnak. Az

¹⁾ Tubero. 370. Szulejmán naplója (Hammer III. 624.)

Ortelius-féle kép épen ezt a jelenetet ábrázolja. Itt két irányban tör előre az ellenség: a *keleti és délkeleti kapu* felé. Mindkét kapu fölött nagy torony emelkedik. A keleti kaput éjszak felől a Duna, kelet felől a Dunából messzire behatoló, vízzel telt széles árok védelmezi. Az ároktól balra futóárkot látunk, ettől balra, kissé emelkedett helyen, sánczkosarak vannak s közöttük ágyúk. Dél felé a magasabb helyeken szintén ütegek tűnnek föl s ezek mögött a külső vonalon a tábori sátrak látszanak.

A keleti (dunai) kapu előtt terjedelmes partsík van, melyre hajókon szállítják a törököket. A vizállás ekkor, a magyarok szerencsétlenségére, alacsony volt s a Száva és Duna szélén a falak alatt sok helyen száraz partsík emelkedett ki; ezeket a törökök megszállották s innen a megrongált falakra tódultak. A kép szerint egy csapat török már egészen a keleti kapu előtt csoportosúl s a hajók szakadatlanul hordják ide az ellenséget. Ugyanekkor a mezőség felől egy másik török csapat futó lépésben rohan a délkeleti kapu felé.

A falakat és tornyokat már senki sem védelmezi. A kapuk be vannak törve s az ellenség szabadon vonúlhat be a városba. A lakosság a várost elhagyván, a fellegvár kapuja felé menekül. A törökök azonban nem üldözik őket a vár felé, hanem a város piacznán csoportosúlnak s hosszú lándzsáikat vállra vetve várakoznak kívülről jövő társaikra.

A fellegvár őrsége ellenben harckészen áll a falakon s hatalmas lövésekkel üdvözli az ellenséget.¹⁾

Hogy Ortelius képe az aug. 8-iki rohamot elég híven jeleníti meg, azt hazai forrásaink is bizonyítják.

A törökök csakugyan a keleti kapu ellen intézték a legerősebb rohamot s a magyarok itt fejtették ki a legnagyobb ellenállást és itt folyt le e napnak leghevesebb küzdelme is. A magyarok sűrű puskázása eleinte iszonyú pusztítást okozott a törökökben, ezek azonban vak elszántsággal rohantak előre s három ágyút szegezve a kapu elé, azt betörték. Ekkor a magyarok, belátva a helyzet tarthatatlan voltát, a fellegvárba vonultak, a janicsárok pedig benyomultak a városba.²⁾ Ily módon történt a délkeleti kapu

¹⁾ Lásd az Ortelius-féle metszetet (a harmadik füzetnél csatolva).

²⁾ Tubero. 373. Brutus II. 101. Zay. 163.

elfoglalása is. Ugyanekkor a szávamenti a víziváros töréseire is felhágtak Musztafa katonái és a város belsejébe tódultak.

Iszonyú zürzavar keletkezett a városban. A szerb lakosok, kik már a roham kezdetén elvesztették fejüket és lemondtak minden ellenállásról, a betörés hírére ingóságait összeszedve s *házaikat felgyújtva* minden felől örült kétségbeeséssel menekültek a *fellegvár* felé.¹⁾

Oláh Balázs rettenthetlen hidegvérúsége s a helyzet fölött teljesen uralkodó szelleme e napon tűnik föl egész fényében. Valságos volt a pillanat; a vár megtartása egy hajszálon függött.

Oláh látván, hogy a törökök kivetése immár lehetetlen, összes magyarjait a fellegvárban vonta össze és a csapóhidakat felvonatta. Egy kisebb csapatot a még el nem foglalt vízivár védelmére rendelt le; ő maga pedig az őrség nagyobb részével a fellegvár falait szállotta meg s megtette az előkészületeket a küzdelemre.

Ez alatt a menekülő szerbek nagy tömegekben tódultak a fellegvár kapuihoz s bebocsátásért esengettek; Oláh azonban megtagadta kérelmüket.

Ismerjük az 1456-iki ostrom történetét. Midőn Mohamed elfoglalta a várost, az őrség és lakosság ekkor is a fellegvárba menekült, a törökök pedig utánok rohantak s velök együtt akartak a várba nyomulni. Ez ugyan nem sikerült, hanem a törökök a nagy zavart fölhasználva rohamot intéztek a vár ellen és több helyen kitérték a zászlót a falakra. Azonban a magyarok óriási küzdelem után, melynek egyik kimagasló jelenetét Dugovics Titusz önfeláldozása képezi, végre is visszaverték a rohamot. Csak kis hijja volt tehát, hogy az ellenség a várossal együtt el nem foglalta a várat is; pedig 1456-ban az őrség helyzete végtelenül előnyösebb volt, mint 1521-ben. Akkor a várban több ezer magyar katona volt, most csak néhány száz; akkor Zimonyban Hunyady parancsolt, a vízen való átkelést mi sem zavarta, a török hajóhad meg volt semmisítve, a vízi-vár a törökre nézve megközelíthetetlen volt, sőt épen ide szállították a magyar hajók Hunyady és Kapisztrán

¹⁾ Zay. 163. A város felgyújtását nem említi. De Szulejmán naplója szerint a szerbek felgyújtották a várost; épúgy Istvánffy szerint is. 69. lap.

hadait: most Zimonyban a török táborozott s a vizen mindenütt török hajók uralkodtak.

Oláhnak tehát katonai tekintetben, a fellegvár megtartása szempontjából, teljesen igaza volt, midőn csekély számú magyarjait nem áldozta föl a város körfalainál végletekig menő makacs küzdelemben, hanem meggyőződven a védelem lehetetlenségéről, idejekorán a várba vonta össze őket; valamint abban is igaza volt, hogy ily veszélyes pillanatban, midőn a törökök rohama várható volt, nem akarta a lakosságot a fellegvárba bebocsátani.

Azonban most a törökök *nem intéztek azonnal rohamot* a fellegvár ellen, mint 1456-ban.

Mi lehetett ennek az oka?

Bizonyára úgy áll a dolog, hogy a városnak külömben is szűk és tekervényes utcáira benyomuló törököket a házak égése zavarba hozta. Tudjuk, hogy a törökök 1456-ban a tűz miatt voltak kénytelenek kivonulni a városból. Ők, midőn az égő városba rohantak, most is hasonló katasztrófától tarthattak s egy ideig tanács-talanul, habozva állapodtak meg a piacon, nem tudva, mihez fogjanak.

Oly hidegvérű és éleseszű ember, a milyen Oláh volt, okvetlenül észrevette ez ingadozást s veszélytelennek tartván a kapuk felnyitását, engedett a szerbek könyörgéseinek s bebocsátotta őket a várba.

A szerbek már teljes biztonságban érezték magukat, midőn a török vezérek tájékozást szerezvén a helyzet felől, az új haditervet megállapították. Azonnal ágyúkat hoztak a városba, honnan a *vízivár* keresztfalait erősen lövették s azokon csakhamar réseket törtek; azután pedig általános rohamot intéztek a fellegvár és vízivár ellen.

Ez utóbbinak minden felől megrongált falain csakhamar betörték a törökök s az ott talált őrséget egynehány kivételével, kik a fellegvárba menekültek, legyilkolták; azonban a fellegvár ellen intézett roham sikertelen maradt s estére az ellenség nagy veszteséggel vonult vissza.¹⁾

¹⁾ Zay. 163. l. szerint a törökök a vízivárat a városból vették meg, tehát a város elfoglalása után.

Szulejmánnak nagy áldozatába került az augusztus 8-iki küzdelem; a janicsárok közül 800 esett el, a többi csapatokból valószínűleg több is:¹⁾ de céljához egy nagy lépéssel közeledett. A külső védővonal, melyet katonái már hat hét óta ostromoltak, hatalmába került.

Most következett a legsúlyosabb feladat: a *fellegvár* elfoglalása.

Az első roham sikertelensége után a szultán meggyőződött a felől, hogy a fellegvár ellen rendszeres ostromot kell kezdeni.

E végett Szulejmán aug. 9-én parancsot adott a *köles torony* és más erősebb bástyák *aláaknázására*. Az ostromműveletnek e nemét már a XV-ik század végén sűrűn alkalmazták a francziák és spanyolok az olaszországi hadjáratban, ép úgy a XVI. század elején is. Kaland- és pénzvágyó franczia és olasz tisztek ez időben nagy számmal léptek a szultán szolgálatába, kinél hitők és hazájuk megtagadásaért bőséges kárpótlást nyertek. Kútfőink két renegát (olasz vagy franczia) tűzértisztről tesznek említést, kik Nándorfehérvár ostromában részt vettek: ezekre bízta Szulejman az aknák készítését, munkásokul pedig a közeli ezüstművelekből ide hajtott bányászokat használta, — tehát az aknaásás egész rendszeresen történt.²⁾

Pecsevi szerint ez aknákat a vár *felső részén* ásták.³⁾ A vár felső részét a nyugoti, vagyis a szávafelőli oldalon kell keresnünk, mivel onnan folyik a víz lefelé. Itt a vár falai gyöngék voltak, de másrészt itt feküdt a fellegvár legerősebb védőműve, a *köles-torony*.

A várhegy ezen oldalán a hajóállomástól végig haladva, még ma is számos barlangforma üreget lehet látni, kisebb-nagyobb magasságban. Nem lehetetlen, hogy ezek közül valamelyik azon aknának bejárata, melyet Szulejmán ez ostrom alatt a köles-torony alá ásatott.

A magyarok vagy nem tudtak semmit ez aknák készítéséről.

¹⁾ Istvánffy. 60. az aszábokon és szipáhikon kívül 800 janicsárra teszi az elesettek számát.

²⁾ Tubero. 375. Istvánffy. 60. Brutus II. 106. Új Magyar Múzeum 1860. II. 420. (Pecsevi.)

³⁾ Új Magyar Múzeum 1860. II. 420.

vagy pedig nem rendelkeztek kellő erővel és eszközökkel arra nézve, hogy a műveleteket ellenaknák által meghiúsítsák: annyi tény, hogy nem tettek semmi ellenintézkedést.

Augusztus 10-ikét az ütegek új felállításával töltötték a törökök. A tűzvész — úgy látszik — megszűnt s lehetséges volt a város nagyobb épületeiben, a templomokban, kolostorokban fegyvereseket elhelyezni. A vízi-vár és a város alkalmasabb pontjait ágyúkkal rakták meg, sőt a Sz. Ferencz-rend tornyába is, mely a vízi-város (a Száva mellett) magasabb pontján feküdvén, a fellegvár falával majdnem egyenlő magasságra emelkedett és a köles-toronytól nem messzire volt, ágyúkat vontak fel.¹⁾

Ezután megkezdődött az ágyúzás egyszerre három oldalról és éjjel-nappal szakadatlanul tartott egész augusztus 16-ikáig. A folytonos lövéseken kívül nagy zavart okoztak a várban a *gyűladások*, melyeket a törökök az által okoztak, hogy éjjelenként nyilvesszőkre erősített üszköket lövöldöztek a fellegvár épületeire.²⁾

Augusztus 11-ikén a török hadsereg új csapatokkal erősbült: a szilihdárbsai érkezett meg Diarbekirből a szilihdárokkal. Tehát még a Tigris vidékeről is jöttek csapatok Nándorfehérvár ostromára.

Augusztus 12-ikén haditanács volt. Szulejman *feladásra* szólította a magyarokat, de Oláh tagadólag válaszolt.

Augusztus 14-én ismét haditanácsot tartott a szultán. Az új rohamról volt szó, azonban, úgy látszik, igen eltértek a vélemények egymástól. Nem nagyon bíztak a sikerben. Az aknák ásása a sziklában nagyon nehezen haladt. A falak több helyen meg voltak ugyan rongálva, de a magas és meredek hegyoldal nyugot, éjszak és kelet felől iszonyú akadályt képezett. A déli oldalon a lejtő alacsonyabb és menedékesebb ugyan, de itt roppant erőre épített kettős falazat és árok zárta el az utat. A várbeliek számát is nagyobbnek vélték a valónál. Sokan azon véleményben lehettek, hogy Lajos király ellen, kinek jövetele még mindig várható, pihent erőre van szükség. A janicsárok vesztesége már eddig is jelentékeny; kimélni kell őket. Végre is a harcziásabb párt győzött, mely-

¹⁾ Tubero. 374. Istvánffy 59, 60. Brutus II. 101. Zay. 163. Szulejmán naplója ang. 10-re.

²⁾ Tubero 374.

nek most, úgy látszik, Ahmed pasa volt a szóvivője s a roham a haditanácsban elhatározott.

Azonban a roham augusztus 15-ikén nem történt meg.

Egy váratlan esemény végre is megszüntette ez ingadozást s új fordulatot hozott létre. Augusztus 15-ikén *egy nő szökött ki* a várból s Piri pasa előtt elárulta az őrség gyöngeségét, csekély számát.¹⁾

E hírre felbátorodott a szultán s *augusztus 16-án* elrendelte a rohamot.

Szulejmán a vár előtt felállított sátorból nézte a harcot. Ahmed a vízi oldalon, Piri és Musztafa a két szárnyon egyszerre intézte a támadást. A magyarok a két *al-bán*, *Oláh* Balázs és *Móré* Mihály alatt kétfelé szakadva, harczkészen várták az ellenséget. A vezéreknek nagy segítségére voltak *Both* János, *Morgay*, *Utjesze- nics*, *Oktarevics*, *Bárdi* László és *Káldy* Miklós hadnagyok. A török jobb és balszárny makacs viadal után csakugyan visszaveretett s megrítkúlva és kétségbe esve menekült a falak alól; ezt látván a szultán, haragra gyuladt s gyávasággal vádolja a janicsárokat; szemökre lobbantja, hogy atyja alatt Ázsiában és Egyiptomban bátrabban harczoltak; azonban Piri és Musztafa katonáikat minden erőfeszítés mellett sem bírják új rohamra vezetni. Csak Ahmed hadteste nyomul bátran és lankadatlanul előre. *Móré* Mihály és *Both* János a vár ezen részének védelmezői ember fölötti erővel küzdenek; a puská és kard, a falakról és tornyokról ledobált kövek és szegekkel kivert fatörzsek iszonyúan pusztítják a rohanók sorait. Hasztalan minden erőfeszítés. A janicsárok fölhágnak a törésekre, a falakra s kitűzik a lófarkas zászlókat. Most ember ember ellen küzd. *Móré Mihály*, a csapat vezére, sebekkel borítva halva rogy össze, *Both János* az udvarbíró szintén elesik s a vezéreiktől megfosztott magyarok szétszóratnak és a janicsárok egészen a vár piaczáig nyomódnak. Azonban e válságos pillanatban hirtelen előront *Oláh Balázs* s dühös harcz után visszazorítja a törököket. Így folyt a küzdelem egész nap. A törökök még nehányszor betörték a vár belsejébe, de mindannyiszor visszaverettek. Ha Piri és Musztafa katonái meg nem tagadják az engedelmességet, talán el

¹⁾ Szulejmán naplója aug. 15-ére.

is veszett volna a vár e napon. Így azonban estére teljesen megtisztultak a falak az ellenségtől s hét lófarkas zászló maradt a magyarok kezében.

Nagy volt Szulejmán vesztesége e rohamban, de Oláh is sokat vesztett. Elesett Móré Mihály, ki eddig Oláhnak jobb keze, segítő bajtársa volt és Both János az udvarbíró. Az örség pedig 400 főre olvadt le.¹⁾

Szulejmán nem titkolta el bosszúságát a fölött, hogy Piri és Musztafa pasa hadtestei a roham alkalmával lanyhán viselték magukat. Naplójában is megjegyzést tesz erre nézve. Másnap pedig a bátor ruméliai hadtest iránt az által fejezte ki elösmerését, hogy parancsnokát, Ahmed pasát, kaftánnal, aranyos karddal és 2000 arannyal jutalmazta meg.

Augusztus 17-én ismét új csapatok érkeztek a táborba; ezek a diarbekiri janicsárok voltak, kik által az eddigi veszteség némileg kárpótolva lön. Karadsa pasa is elkészült a *hiddal* s így az állandó összeköttetés Zimony és Nándorfehérvár közt létrejött.

A *nádor* hadserege épen ezen időtájban kelt át a Dunán a Szerémségbe, hol egészen a Szávaig, Sz.-Demeterig nyomúlt, de a mint tudjuk, Bali portyázó csapataival vívott jelentéktelen csatározás után ismét visszavonúlt Ó-Péterváradra. A szultán értesülve volt a felől s attól tartva, hogy a fölmentő hadsereg és hajóhad közeledik, Piri pasa nagyvezírt augusztus 22-ikén *Zalánkemenig* küldte,²⁾ hol a török hajóhad egy része összpontosítva volt. A nagyvezírnek bizonyára az volt a kitérített feladata, hogy ez alkalmas pontról, honnan a Tiszát és Dunát egyformán ellenőrizni lehetett (minthogy Zalánkemen a Tisza torkolatával átellenben a Duna jobb partján fekszik), a vélt magyar hajóhad mozdulatait szemmel tartsa s azt az előnyomulásban feltartóztassa.

Hogy a szultán várta a magyar király jövetelét, abból is kitűnik, hogy a ruméliai hadtestet is a nándorfehérvári táborban

¹⁾ Zay. 163—164. Szulejmán naplója aug. 16-ra. — A fellegrvár ellen a város elfoglalása után intézett első *általános roham*, melyet Zay részletesen leír, a napló szerint aug. 16-án történt. Zay szerint az egyik *ricebán* Móré Mihály (kit azonban Zay tévesen *Jánosnak* nevez) és az udvarbíró (Both János) e rohamban estek el. Zay 164.

²⁾ Szulejmán naplója aug. 22-re.

vonta össze es a tüzérségen kívül az egész hadsereget pihentette, a mennyiben augusztus 16-ától 26-ikáig egyetlen rohamot sem intézett, hanem egyedül az aknák ásására es a vár falainak lövetésére szorítkozott.

Az ágyúzás tehát szakadatlanul folyt, a tüzes nyilak ismét repültek a várba éjjelenként. 19-dikén egy töröknek jól irányzott lövései felgyújtották a déli oldal egyik őrtornyának tetejét. 20-ikán Piri ágyúgolyói lerombolták a keleti kapu-torony ormát.

Ez alatt a várbeliek állapota kétségbe ejtő volt. Az *élelmi szer* fogytán; 24-ikén már csak 4—5 *napra* való köles volt a magtárban, az is dohos. *Ivóvizben* is nagy volt a szükség. Augusztus 8-ika óta, midőn a város es vízi-vár elfoglaltatott, a folyóktól teljesen el voltak zárva a várbeliek es egyedül az esővízre voltak utalva, s most már csak kevés piszkos állott vizet találtak a csatornáknban. *Puskapor* legfeljebb két mázsányi. Fölmentő hadseregnek híre-hamva sincs.¹⁾

Hogy a baj nagyobb legyen, a *viszály* is felüté fejté a várban.

Az elesett Mór helyett ennek első hadnagya, Morgay János, lépett az al-báni hivatalra, ki új állását legott arra használta föl, hogy a reménytelen küzdelmet a vár feladása által befejezze es es lépésre Oláh Balázst es az őrséget is rábírní igyekezett. Azonban javaslatát nem fogadták el. Oláh határozottan ellenezte azt es az ő kitarása, rettenthetlen bátorsága, szívből fakadó szónoklata képes volt még egy ideig föllekesíteni a lankadozókat.

Az egykorú iratok közül egyedül Zay jellemzése enged bepillantást tennünk e valódi hős lelkébe;²⁾ a többiek csak röviden szólnak róla. Ez egyszerű katonában nem közönséges lélek lakozott. Oláh jelleme a Hunyadyakra es Zrinyiekre emlékeztet bennünket. Nem a pusztá eskü, nem a rideg kötelességérzet vezette az ő tetteit, hanem a haza es hit lángoló szeretete, mely hősoket teremt. Oláh nem egyedül az erős sziklafészket védelmezte Nándorfehérvárban, hanem a hazát es kereszténységet. S e szellemet Oláh képes volt átültetni katonáiba is. Varázshatalommal bírt felettök.

¹⁾ Zay. 166.

²⁾ M. T. Eml. Írók III. Az Landorfejirvár elveszésének oka e vót es így esött.

A kishitű Morgay javaslatának elvetése után nem érezte magát jól e halni készülő, rajongó emberek között, kik őt, mint a ki a *feladás* szót talán először ejtette ki a száján az ostrom kezdete óta, bizonyára gyávának, árulónak tartották. Elszigetelve volt köztük, gyűlölni kezdte őket.

Morgay csakugyan alázuhan a lejtőn, melyen megindúlt. *Árulórá* lett. *Augusztus 24-ikén* este a törésen járván, kiugrott a várból és a szultán elé vezetgetvén magát, föltárta előtte az őrség iszonyú helyzetét.¹⁾

¹⁾ *Zay*. 165. *Szulejmán* naplója aug. 24-re. A napló *neret* nem említ, de Zayból kitűnik, hogy a szökevény Morgay volt. — Itt helyén van tisztázni azon kérdést: *Ki volt hát voltaképen az áruló, Móré-e vagy Morgay?* Hogy az udvarbíró (Both János) és az *egyik vicebán, Móré* (a kit azonban Zay tévedésből Jánosnak nevez Mihály helyett) az ostrom alatt — és pedig a fellegrár ellen a város és vízi-vár elfoglalása után intézett *első rohamban* (mely Szulejmán naplója szerint aug. 16-án történt) elesett, azt világosan írja Zay 164. l. A *«Héderváry pör»*-ben kiadott oklevelek szerint azonban Móré Mihály nem esett el, hanem kiszökött a várból és feladta azt a szultánnak. Így pl. II. Lajos 1522. febr. 22-én kiadott oklevelében (Országos Levéltár 23,617. sz. alatt), melyben a hűtlen és lázadó Héderváry Ferenc néhány birtokát Korlátkövy Péter komáromi és Sárkány Ambrúzsz zalai főispánoknak adományozza, Héderváry főbűneül ez hozatik föl: « . . et quod deterius est, quendam Michaelem More hominem sceleratissimum omnibusque vita despectum contra multorum reclamationem castro in ipso sui loco pro *vicesgerente* reliquit. Qui post ejus obsidionem *non multis diebus exactis* (antequam suppetias illi ferre potuissemus) ad Tyrannum ipsum Solymarum de eodem castro præter omnium in eo existentium opinionem atque scitum et voluntatem noctu egrediens *ipsum illi prodere* (itt a várat érti) non fuit veritus». Mórét tehát ez oklevél *megbélyegzi* és *árulónak* tartja, ép úgy a Héderváry-pörben kiadott más oklevelek is 1523-ban. (Lásd: Magyar. Tört. Tár VI. kötetben Wenzel Gusztáv: «Héderváry Ferenc jószágai fölötti per és ítélet 1523-ban»). De nem csak az ország előtt, hanem ez ítélet levelek alapján egész Európa előtt meg lett bélyegezve Móré. Így pl. Augsburgban 1522-ben röpirat jelent meg, mely azt állítja hogy Móré Mihály a vár parancsnoka 1521. aug. 29-ikén a török táborba szökött mint *áruló* (Kertbeny: Bibliographie I. 42. l.) s e miatt Oláh feladta a várat. *Ez azonban calóltan*. Nem áll az, hogy a szökés és árulás az ostrom kezdete után nem sokára (non multis diebus exactis) történt, mert a szökevény, mint Szulejmán naplója állítja, aug. 24-ikén, tehát a megszállás után a 61-ik napon ment ki a várból, a vár feladása pedig Szerémy (98.) és Verancsics (M. T. Eml. Írók II. 17.) egybehangzó állítása szerint a megszállás 66-ik napján

Mikor ez a dolog történt, Szulejmán hadserege sem volt valami rózsás állapotban. Élelmi- és hadiszerekben nem volt ugyan hiány, azonban, ha Zaynak hitelt adhatunk, vesztesége már eddig is 40,000 emberre ment.¹⁾ Katonái kifáradtak, elcsüggedtek a sikertelen küzdelemben s ehhez járult még az is, hogy a vérhas is pusztított a táborban.²⁾

Morgay árulása új reményt öntött Szulejmán szívébe. Augusztus 25-én hadi tanácsot hívott össze, ezután hírnököt küldött a várba s Oláh Balázst *feladásra* szólította.

Oláh és a magyarok tagadólag válaszoltak, de a *szerbek* a vár feladását követelték. Oláh megdöbbenve veszi észre e hangula-

következett be. Az sem áll, hogy az áruló szökevény Móré volt, hanem az a való, a mit Zay állít, hogy t. i. Móré az ostrom alatt elesett, helyette Morgay lett a másik vicebán és ő szökött ki a várból, mi által a feladást siettette. A művelt és előkelő Zay, ki a közviszonyokban tájékozva volt, ki a dúsgazdag olygarchia Hédervárnak nagyon is feltűnő hűtlenségi pöréről okvetlenül értesülést szerzett, nem állította volna az ítéletlevelekkel merőben ellenkezőt, nem írta volna azt, hogy Móré meghalt és utódja, Morgay, áruló lett, *ha nem tudta volna bizonyosan*. Zay leírása szerint az ostrom főmozzanatainak egymásutánja Szulejmán naplójával nyomról-nyomra összevág, csak a datumok hiányzanak, a mi az őrség izgalmas helyzetéből könnyen kimagyarázható; ennél fogva bátran állítható, hogy Zay *hiteles szemtanúktól* szerezte adatait. A tévedés úgy történhetett, hogy a vár bukása után az a hír volt elterjedve, hogy *Hédervár vicebánja* árulta el a várat: az pedig köztudomású volt, hogy Hédervár Mórét nevezte vicebánjává. Így lett megbélyegezve Móré. A valódi tényállás, hogy t. i. Móré időközben elhalt és utódja Morgay lett, a ki csakugyan áruló lett, csak később derült ki. Hogy a *magyar közvélemény* nem Mórét, hanem Morgayt (s vele Oláh Balázst is) tartotta árulónak, az világosan kitűnik Szerémy emlékirataiból (Szerémy 88, 89, 103. lapokon). Az ítéletlevelek, továbbá Zay és Istvánffy szerint (Istvánffy História 57. l.) Hédervár vicebánja Móré Mihály volt (Török Bálinté pedig Oláh); azonban ezekkel merőben *ellenkezőt* állít Szerémy (88. 89. 103.) és Verancsics (M. T. Eml. Írók II. 15.), kik szerint Hédervár vicebánja *Morgay* volt, továbbá *Tabero* (374. l.), ki *Both Jánost* nevezi Oláh mellett társbánnak; sőt, hogy tovább menjünk Szerémy, Verancsics és *Tabero Móré* Mihálynak *még a nevét* sem említik a várőrség tisztjei között. E feltűnő ellenmondást csakis úgy lehet kiegyeztetni, hogy Móré az ostrom alatt elesett s helyette Morgay lett a Hédervár-féle őrcsapat vicebánja, és épen így adja elő a dolgot Zay az ostrom történetében.

¹⁾ Zay. 165. l.

²⁾ Marino Sanuto. 233.

tot, azonban lelkesítő szavaival nagy nehezen lecsendesíti a vihart. Ő még most sem vesztette el reményét a külsegélyben. Néhány nap előtt hírnököt (egyik vakmerő, vállalkozó emberét) küldött ki a várból, kinek megérkezését minden nap várta. Ez tájékozást fog hozni a felől, mit remélhetnek a magyar királytól. De másrészt a tapasztalt hangulat miatt el akarta háritani az új rohamot is, és ez okból legalább öt napi fegyverszünetet kért.¹⁾

A szultán egy napot sem akart adni. Az ágyúk újra megszólaltak és épen a vízi-vár felől a legveszélyesebb pontra szórják lövegeiket. Az őrség eliszonyodik. Az áruló Morgay keze látszik a dologban. Ő jelölte ki a vezéreknek a gyöngébb, féltettebb helyeket.

Másnap, *augusztus 26-án*, rohamra indult az egész török sereg. Oláh a várpiacson összegyűjtötte 400 magyarját s lelkesítő beszédet tartott hozzájuk. «Atyámfiak, vitézek! — így szól — immár minden ember csak Istennek ajánlja lelkét, mert az áruló, látjátok, elárult bennünket; de azért atyámfiak, legyünk emberek! Tisztességgel ettük eddig kenyerünket, tisztességünkre haljunk meg is a mi hitünk mellett! Míg mi bennünk véget tesznek, addig, ha mi emberek leszünk, sok pogánynak kell elesni!»²⁾

Ezután a magyarok elfoglalták helyöket és elszántan küzdöttek egész nap. A törökök több ponton betörték ugyan, de mindig visszaverettek. Veszteségek ma is nagy volt. Több főtiszt, mint Karadsa pasa, a szávai híd építője, Mahmud bég és Iszkender-Cselebi bég megsebesült. Estére az ellenség ismét elhagyja a vár falait.³⁾

Oláh azt hitte, hogy a következő napon pihenést adhat kifáradt, megfogyott seregének. Csalódott! éppen ekkor készült a várbeliekre a legváratlanabb veszedelem, a mely az eddig is alig féken tartható szerb lakosságot örült kétségbe esésre ragadta.

Az *akna*, melyet Szulejmán tűzértisztjei még augusztus 9-én kezdtek ásni, e napon egészen a *köles-torony* (Nebojsza) alá ért, a nélkül, hogy a várbeliek eddig sejtettek volna róla valamit. A köles-torony volt a különben gyöngö s most már teljesen meg-

¹⁾ Szulejmán naplója aug. 25-re.

²⁾ Zay. 167.

³⁾ Szulejmán naplója aug. 26-ra.

rongált Száva felőli (nyugoti) vároldalnak legfőbb biztositéka. Itt örködött a derék Utjeszenics oly ügyességgel és hősiességgel, hogy a torony védelmezése által az egész vár elfoglalását már-már meg-hiusítani látszott.

Augusztus 27-ikén hajnalkor iszonyú dördülés riasztotta föl a várban levőket. Az akna föllobbant s a köles-torony külső fala összeomlott. Az ott levők egy része szétzúzva temetkezett a falak közé, a másik része pedig fejvesztve futott el a pusztulás helyéről. De Utjeszenics, ki sértetlen maradt, nem vesztette el hidegvértiségét s gyorsan eltorlaszolván magát, elhatározta egyedül is megtartani a veszélyeztetett pontot.

A köles-torony felrobbantása volt a *jel* az új rohamra. Mindkét részén ez volt az *utolsó* és talán a leghevesebb összecsapás, melyben a törökök a diadal reményével, Oláh és a magyarok pedig az elszánt vértanúk halálmegvetésével küzdöttek.

Az ellenség főereje a köles-torony mellett nyomúlt föl, hol eleinte csak maga Utjeszenics volt. Különben a torony leomlása nem sokat használt a töröknek, mert ott a hegyoldal igen meredek volt, a fal is úgy omlott le, hogy meredek romot képezett. Utjeszenics egy ideig sikeresen küzdött a törökökkel, kik most a várbeliek zavarát fölhasználva, meglepetés által egy csapással akarták a várat elfoglalni; végre egy golyó földre terítette a derék bajnokot. Ekkor a törökök a várba hatoltak.

Azonban csakhamar előrohan Oláh Balázs válogatott katonáival. Dühös harcz keletkezik. A magyarok sűrűn osztják a halált, de a megöltek helyét újak foglalták el, míg Oláh elesett harczosait senki sem pótolja. A magyarok kénytelenek a várpiaczra visszavonulni, hol új küzdelem keletkezik, melyben *Oláh is sebet kap*.

Az ellenséget többé nem lehetett feltartóztatni. A vár más oldalairól segély nem jöhet, mivel a törökök ott is rohamot intéztek.

Most a magyarok a Czilley-féle *palotába* s a még sértetlen *tornyokba* és *bástyákba*, továbbá a palota melletti *házakba* vonultak. Ez utóbbi helyen voltak a *szerbek* is, kik a meglepetés és rémület miatt ez ideig moczcanni sem mertek.

A veszélyt növelte az, hogy a *puskapor* teljesen elfogyott.

A szerbek jól tudhatták, mi vár rájuk, ha most elfoglalja a várat a török. Az utolsó emberig felkonczoltatnak a vérszomjas

janicsárok által. Azt is tudhatták, hogy a roham pillanatában történt megadás a zimonyi lakosságot sem mentette meg, őket még kevésbé fogja menteni. E válságos helyzet az eddig tétlenül álló szerb lakosságot egy pillanatra dühös ellenállásra izgatta föl.

A törökök a menekülő magyarok után azonnal a házak és bástyák felé rohannak, azonban éppen akkor, midőn be akarnak törni, az ablakokból minden oldalról zápor gyanánt omlanak fejükre a kövek, fa- és kősdarabok, miket a magyarok és szerbek dobálnak rájuk. E nem várt fogadtatás zavarba hozta a törököket, kik most vad futással menekültek a piac felé.

E pillanatban a várnak kevésbé veszélyeztetett pontjairól hirtelen egy magyar csapat rohan elő. Ismét megújul a küzdelem. A magyarok vérszemet kapva, menhelyeikről mindenünnen az ellenségre ütnek. Amhát bég fejét egy iszonyú csapással levágja az oroslán gyanánt harczoló, herkulési erejű *Káldy* Miklós. A törökök most csak a menekülésre gondolnak, futnak a rések felé, onnan ki a várból, ott hagyva zászlóikat, melyeket győzelmi jelül előbb a vár falaira kítűztek. Hasonló szerencsével verték vissza a magyarok a rohamot a vár többi pontjain is.¹⁾

A két napos roham (augusztus 26. és 27.) mindkét részről roppant áldozatba került. Szulejmán naplója nem említi ugyan a halottak számát, hanem egyszerűen *nagy veszteségről* beszél, a mi a számoknál is többet fejez ki. Orío szerint augusztus 27-ikén, midőn az akna fölrobbant, 8000 török esett volna el.²⁾ Ha ez túlzásnak mondható is, annyi bizonyos, hogy az utóbbi két nap küzdelme a mily makacs volt a törökök részéről, ép oly nagy vérontással volt összekötve.

Azonban a *magyarok* aránylag a törököknél is többet veszítettek. A 400 vitézből augusztus 27-ikén, midőn a két napos rohamnak vége volt, csak 72 maradt életben, ezek egy része is Oláh Balázsszal együtt megsebesülve, majdnem harczképtelen.³⁾

¹⁾ Szulejmán naplója aug. 27-re. M. T. Eml. Írók II. 28—29. lap. (Verancsics.) Zay 1721, 73. Tubero 375. Káldy Miklós 1555-ben kelt levele. (Szalay Agost Magyar leveles tár. Pest, 1861. 157. l.) Káldy levele szerint a köles-torony leomlása hajnalkor történt s a roham *azonnal* kezdődött.

²⁾ Marino Sanuto. 239.

³⁾ Magyar forrásaink mind megegyeznek abban, hogy az őrség az

Nándorfehérvár a bukás szélén állott.

Szulejmán még az nap (augusztus 27.) *feladásra* hívta fel Oláh Balázst. A török hírnököt, ki a fölszólítást a várparancsnokkal közölni a töréshez jött, egy magyar ember kísérte, mint tolmács: Morgay János.

Morgay a szultán nevében fölhívta a törésnél egynehány hívével megjelenő Oláh Balázst, hogy adja föl a várat, melyet már úgy sem tarthat meg többé.

«Te nem jámborúl cselekedtél — felelt nyugodtan Oláh — elárultad mind Istenedet, mind hitedet, mind pedig minket. Minket is olyan árulóvá akarsz tenni, mint te vagy? Mondd meg a császárnak, hogy nem ő adta nekem Fehérvárat, hanem a magyar király! Én neki esküdtem meg, hogy halálomig senkinek fel nem adom, hanem neki megtartom. Azért míg bennünk csak egy főnáll, soha eddig föl nem adjuk, de mig megveszik tőlünk, sok tar főnek kell addig elesni!»

Morgay, ki árulásaért a szultán kegyében duskálkodott s mint Zay mondja, már ekkor fényes kaftánnal volt felruházva, megszegyenülve állott e rendíthetlen jellemű, önzetlen férfi előtt s cselekedetét és közbenjáró szerepét úgy tüntette föl, mintha azt a magyarok iránti jóindulatból tette volna. «A császár jól tudja — válaszoló Oláhnak — hogy a nélkül is megveheti tőletek a várat, hanem én könyörögtem neki, hogy ne vesztene el benneteket.»¹⁾

Oláh hajthatlan maradt. Morgay siker nélkül tért vissza Szulejmán táborába.

Azonban a *szerbeket* a kölestoronny leomlása, az utolsó nap borzasztó küzdelme, az élelmiszer és víz hiánya végképen elcsüggesztette. Ők többé hallani sem akartak a harcáról, mely biztos halált hoz, hanem a földadást sürgették, mely legalább a pusztá életet megmenti. Hasztalan igyekezett Oláh lecsendesíteni őket, a szerbek megmaradtak elhatározásuk mellett s túlnyomó számuk érzetében fenyegetőzni kezdtek és a bekövetkező éjjel nyilvánosságra

utolsó roham után 72 főre olvadt le. Ezt megerősíti az Augsburgban 1522-ben kiadott rópirat is. (Kertbeny Bibliographie. 42. l.)

¹⁾ E beszédek Zay után. 169, 170. l.

kötött *levelek által* tudattá az ellenséggel föladási szándékukat. Most a parancsnok erőlyesen lépett föl s az izgatókat elfogatta.¹⁾

De a kétségbeesést elfojtani s a reménytelen helyzetet megnyugtatóvá tenni katonai szigor által most már nem lehetett. Az elfogadás csak olaj volt a tüzre. Másnap a szerbek *mind föllázadtak* s a törökök új rohamától remegve, örült izgatottsággal követelték a föladást.²⁾

Az elcsüggedés nőttön-nőtt, mint a hegy ormáról aláhömpölygő lavina s az elcsigázott magyarság egy részét is magával ragadta. Nándorfehérvár hasonlított a sülyedő hajóhoz, melyen mindenki mentő csolnak után jajveszékel és csak a parancsnok áll helyén rendületlenül.

Oláh e pillanatban is megtartotta lelki nyugalmit és megtalálta a vigasztaló és bátorító szavakat.

«Nem, atyámiai, vitézek! — így szól hozzájuk — ha eddig tisztességünkre míveltünk mindent, most is e végzetet végezzük tisztességünkre el! Nem jobb-e nekünk immár itt tisztességünkre meghalunk, hogysem szégyenünkre ott kinn élünk, holott még a gyermek is újjal mutasson bennünket és azt mondják: imhol az árulók, a kik jó Fejérvárat a török császárnak megadták! Nem minden ember érti a mi szükségünket, hogy így vagyunk! Nem azt fogják mondani, hogy szükség miatt adtuk meg a várat, hanem a mi embertelenségünk miatt. Azért, atyámiai, ne adjuk meg, hanem *haljunk meg itt mindnyájan* együtt! Im én sebesült vagyok, de *holnap*, ha akarjátok, jertek utánam, *üssünk ki reájok* és míg csak egy fönnáll bennünk, mindaddig vívjunk velök!»³⁾

Innen látható, hogy Oláh még *egy napot* szeretne nyerni, egy napot, melynek eltelte után nincs más választás hátra, mint a di-cső halál.

Mi az oka mégis, hogy Oláh nem üt ki a törökre, mint indítványozta, hanem még azon a napon, talán egy órával ama beszéd után alkudozásba bocsátkozik a várföladás iránt?

Forrásaink egy része azt állítja, hogy a magyarok iránt val-

¹⁾ Tubero. 375. Istvánffy. 61.

²⁾ Istvánffy. 61.

³⁾ Zay. 175. l. szerint Oláh e beszédet a feladás előtt tartotta.

lási gyűlölettel viseltető szerb lakosság lázadása kényszerítette Oláh Balázst a föladásra.¹⁾ Lehetett-e oly jellemet, a milyen Oláh volt, kényszereszközzel rábírn arra, hogy olyat tegyen, a mi meggyőződésével ellenkezik? Az ilyen ember meghalni tud, de engedni nem. A szerbek lázonghattak ugyan, sőt a magyarok egy része is kívánhatta a föladást, azonban Oláhnak még mindig akadtak volna elszánt bajtársai, kikkel Szkoblics és Logody példáját követheti vala.

Egyedül Szulejmánnak különben száraz, lakonikus rövidségű *naplója* adja kezünkbe a kulcsot e rejtély megoldására s e nagy jellemű férfiú lelkében történt hirtelen átalakulásra nézve.

Augusztus 28-ikán a szultán nagy hadi tanácsot tartott, melyen a táborban lévő bégek és saimok mindnyájan megjelentek. Az utolsó rohamok visszaverése ellenkezni látszott a védőknek Morgay által jelentett csekély számával és a szokatlanul népes hadi tanácsban, a milyen sem Szabács, sem Nándorfehérvár alatt eddig nem hivatott össze, bizonyára az képezte vita tárgyát, hogy a két hónapi sikertelen fáradság által kimerített és elkedvetlenedett hadsereget vezessék-e új rohamra, vagy nem?

E közben — mint a szultán *naplója* említi — az ostromlottak *hírnöke*, ki a magyar királytól jöven, a várba igyekezett belopózni, egy *szökevény árulása* által a törökök kezére került.

«Amaz kánpadra vonatott — így hangzik a *napló*, — emez pedig káftánnal ajándékozott meg. E *kettős hírré* az őrség alku-dozásba bocsátkozott a föladás iránt, mire a szendrői *bestu-basi* (portyázók hadnagya) és egy janicsár a várba küldetik; ezután két hitetlen jön a várból a szultánhoz kézcsókra, ígéretet téve, hogy holnap a várat átadják.»²⁾

Ki lehetett ez a hírnök? Bizonyára az, a kit Oláh oly várva várt. S ki volt az áruló szökevény? Bizonyára Morgay, ki mint hadnagy az őrség hadi tanácsának titkaiba be volt avatva s így azt

¹⁾ Tubero. 375. és 377. l. ismételve hangsúlyozza, hogy nem az élelem hiány miatt, hanem a túlnyomó számú szerbek *lázdása* miatt adták fel a várat a magyarok. Istvánffy. 61. l. szintén ezt tartja a feladás okának.

²⁾ Szulejmán *naplója* aug. 28-ra.

is tudta, mikor várható a hírnök megérkezése. Az áruló előre figyelmeztette erre a törököket és a hírnök fogságba jutott, az áruló pedig hűségének jutalmául kaftánt kapott a szultántól, a mi a kitüntetésnek egyik jele volt a török udvarnál.

A kínpadra vont hírnök bizonyára azt vallotta, hogy a várbeliek nem várhatnak segílyt; mást, a mi a valósággal megegyezik vala, nem is vallhatott. A szultán okvetlenül felküldte a hírnököt a várba s Oláh megtudta a szomorú valóságot.

Az utolsó reméngsugár elhamvadt.

A rettenthetlen férfiút, kit nem indítottak meg a saját és társainak sebei, nem rémitettek el a szerbek lázongásai, a ki még ez iszonyú helyzetben is lelkesíteni tudta harczosait, hogy védjék a várat, míg egy lábíg elesnek, lesújtotta az a tudat, hogy a magyar egyetlen lépést sem tesz Nándorfehérvár fölmentésére. Oláh lelkesedésében azon hitben élt, és egész az utolsó pillanatig azt a reményt táplálta, hogy a parancsnoksága alatt álló várnak, Magyarország és a keresztény világ kapujának védelmére most is úgy fognak gyűlekezni a szent harczosok, mint Hunyady korában. Nem úgy történt. Mindenki tudta az országban, hogy Nándorfehérvár már két hónapja küzd az ellenség árjával, de azért a nádor még csak Péterváradig jutott s onnan mozdulni sem mer, a gyermekkirály pedig valahol Tolna vidékén küzd a sereggyűjtés nehézségeivel. Oláh csalódott nemzetében, reményében, s lelke megtört a csalódás súlya alatt.

A megtört lelkű ember mások szerencsétlensége iránt is részvéttel szokott viseltetni. A szigorú katona, kit eddig csak egyetlen cél: Nándorfehérvár megmentése vezérelt minden tetteiben, és a ki ezen cél érdekében magát és környezőit könnyörtelenül áldozta föl, most sajnálni kezdte az elcsüggedt, sebekkel borított férfiakat, a jajveszékelt asszonyokat és az éhség miatt síró gyermekeket.

Lemondott tehát a vár további védelmezéséről, lemondott a kirohanásról, a vértanúi halálról is, mi által a várat úgy sem mentené meg, az életben maradt lakosságot pedig a mostaninál is nagyobb nyomorba juttatná.

E sötét pillanatban is meg volt Oláhuak *vezérsillaga*: *Élni fog tovább, hogy még ezután is harcoljon a török ellen.*

De nem megy be többé Magyarországba, hol még a gyermek

is újjal mutatna reá és azt mondanák: «imhol az áruló, a ki jó Fejérvárat a török császárnak megadta». E szégyent ő nem tudná elviselni. Megvonja, elrejtí magát valamelyik határvárban s ott éli le hátralevő napjait harcban a törökkel.¹⁾ Ott az egyszerű bajtársak nem fogják őt árulónak tartani, mert azok nagyon jól tudják, hogy a ki az ellenség tengernyi erejét hétszázad magával két hónapig föltartóztatta és ez alatt húsz rohamot visszavert, *áruló nem lehet.*

Azonban Oláh nem adta föl Nándorfehérvárat föltétlen kegyelemre. Az a hősiesség és kitartás, melylyel a várat védelmezte, melyet még a töröknek is el kellett ösmernie, szilárd alapúl szolgált neki arra, hogy tisztességes föltételt követelhessen. Oláh föltétele az volt, hogy a magyarok fegyveresen és bántatlanul vonúlhassanak ki a várból egész hazájukig nejeikkel, gyermekeikkel és ingóságaiikkal együtt, a szerbek pedig megtartván vagyonukat, továbbra is a város lakói maradhassanak és ugyanazon jogviszonyt nyerjék, melyet a magyar király alatt élveztek, — és ezen föltételt a szultán saját pecsétjével és aláírásával megerősített *hitlevél* által biztosítsa.

Szulejmán elfogadta a föltételeket. Másnap, *augusztus 29-én* a hitlevél a kívánt formában és tartalommal megérkezett s este felé a 72 főnyi magyar csapat kivonúlt Nándorfehérvárból s helyét janicsárok foglalták el. Szulejmán még az nap maga elé hívatta Oláh Balázst. A hőslélkü ifjú uralkodó még ellenségében is bámulta a hőst s Oláh Balázst és főbb társait csodálatraméltó vitézségök elismeréseül ajándékokkal tüntette ki. Tábori ima és háromszoros katonazene Nándorfehérvár utczáin fejezte be a nap diadalát.²⁾

Azonban a hitlevél hiába való volt. Szulejmán naplója szerint a törökök a magyarokat augusztus 30-ikán hajókon szállított-

¹⁾ Zay. 178. 1.

²⁾ Szulejmán naplója aug. 28- és 29-re. A földadás föltételeire nézve a legtöbb forrás megegyezik. Lásd: Zay. 176. Istvánffy. 62. Brutus II. 109. Tubero. 375. M. T. Eml. Írók II. 17. (Verancsics.) Új Magy. Múzeum. 1860. II. 420. (Pecsevi.) Magyar Tört. Tár. 1880. évfolyam 121. 1. (Kapszali Elijahu.)

ták Zalánkemén felé, hogy onnan hazájukba mehessenek.¹⁾ Magyar forrásaink szerint pedig az utazás szárazföldön történt. Előbb Chosrew szendrői bég csapatának fedezete alatt keltek át a magyarok a Száva hídján Zimonyba, innen pedig Bali boszniai bég csapatának védelme alatt folytatták az utat. Elöl Oláh Balázs ment lóháton, utána pedig a 72, többnyire sebesült magyar vitéz a nőkkel és gyermekekkel, gyalog. Alig haladtak Zimontól két órányira egy völgyben, midőn a törökök Balitól parancsot nyervén, minden oldalról megrohanták őket. *Oláh* magasra emelve a kezében tartott hitlevelet, a szultán esküjére hivatkozott. Nem adtak rá semmit. A férfiak legnagyobb részét Oláhval együtt levágták, a nőket, gyermekeket rabszíjra fűzték, a szultán hitlevelét összetépték.²⁾ Csak egy-két ember menekült meg. Ezek közül *Oktarevics*, a ki későbbi időben még sokáig szerepelt és a nagyerejű, híres bajvívó *Káldy* Miklós, ki még 34 évvel ezután is büszkén emlegette, hogy ő egykor nándorfehérvári vitéz volt.

A *szerbek* is csalatkoztak azon reményben, hogy ősi birtokaikon maradhatnak. Szulejmán Konstantinápolyba hurcolta s annak egyik külvárosában telepítette le őket, mely Belgrád nevet kapott.³⁾

Augusztus 30-ikán Szulejmán szemlét tartott a város és vár fölött. Az ifjú uralkodó büszkén tekinthetett végig a fellegvár fokáról a beláthatlan síkság fölött, melynek egy részét már török lovak patkói taposták s melyet mohamedán felfogás szerint sajátjának tekintett. Végre is föltűzhette a felholdat azon erősségre, melyért ősei oly sokat küzdöttek. Nagyobb hadi ténynyel nem kezdhette

¹⁾ Szulejmán naplója aug. 30-ra.

²⁾ *Zay*. 179, 180. és a többi magyar források a fönntemlített helyeken. *Pecsevi* szerint (Új Magy. Múzeum 1860. II. 420.) a magyarokat fogságra hurcolták a törökök, megfélekedve a kímélet ígéréteről. *Kapszali* szerint a magyarokat rabló török csapat gyilkolta le, mi miatt a szultán később bosszankodott. (M. Tört. Tár 1880. évf. 121. l.) Szulejmán két levélben *elterőleg* szól e dologról. Ragusának szept. 10-ikén azt írja, hogy megkegyelmezett az őrségnek (Marino Sanuto. 248, 249.); ellenben a Signoriához 1521. szept. 22-ikén írt levelében következőleg szól a nándorfehérvári őrségről: «et li homeni di quelle hanemo menati per fil de spada». (M. Sanuto 251, 252.), tehát az őrség legyilkolása csakugyan megtörtént.

³⁾ Szulejmán naplója szept. 9-re.

volna meg uralkodását, megfelelt alattvalói babonás hitének: belépett a nagy hódítók sorába.

Hogy öröme nagy volt, arról világosan tanúskodnak levelei, melyeket Ragusába ¹⁾ és Velenczébe ²⁾ írt. E levelek büszke hangja nem pusztá szóvirág, hanem a tényeknek megfelelő. Hanem a *nándorfehérvári, szabácsi és zimonyi* hősök önfeláldozása és az a valóban titáni küzdelem, melylyel Oláh Balázs és bajnokai védelmezték a várat, sokkal méltóbb a bámulatra, mint az aránytalanul nagyszámú török sereg által kivívott diadal!

Szulejmán ezután még egész szept. 18-ikáig a zimonyi mezőn tartotta főhadiszállását, honnan Nándorfehérvárat részint a hídon, részint hajón átkelve többször meglátogatta, sőt egy párszor vándorszatot is tartott a közeli hegyeken. Ez alatt a törökök a várost és várat kitisztították a hulláktól és azután a védőművek kijavításával foglalkoztak. Húszezer oláh és szerb paraszt segített a munkában. A Czigány-szigeten levő erdőt kiirtották. A templomokból a képeket, szobrokat, ereklyéket kihányták. Szvata-Palnicza szent testét, melyet a szerbek mint vallási és nemzeti ereklyét nagy kegyelettel őriztek, csak hosszas könyörgés után menthették meg a kalugyerek.³⁾ Szűz Mária egyháza, a város legszebb temploma, mosévá alakíttatott, a fölvatást maga a szultán végezte ünnepélyes pénteki imával.⁴⁾ A többi templomot kórházaknak rendezték be.⁵⁾ A tornyokból leszedett harangokat ágyúöntésre használták. Barics, Kölpény, Zalánkemen és Zimony romjaiból hajókon hordták a köveket Nándorfehérvár építésére. A vár és város falait 11 új toronnyal biztosították. Szulejmán 3000 főnyi őrséget és 200 ágyút rendelt a vár állandó védelmére. A városba új lakosságot, többnyire törököket telepített. Az új hódítmányt a Szerémséggel együtt Bali bégre bizta, a kit szept. 15-ikén 900,000 aszper évi jövedelemmel

¹⁾ Marino Sanuto. 248, 249, Szulejmán levele Velenczében 1521. szept. 10. E levél is megerősíti az ostrom eseményeinek a napló által feltüntetett lefolyását.

²⁾ Hammernél III. 14. Marino Sanuto. 251, 252. I. közli e levelet; kelt, 1521. szept. 22.

³⁾ Tubero. 376.

⁴⁾ Marino Sanuto. 247.

⁵⁾ Marino Sanuto. 246.

Nándorfehérvár és Szendrő szandzsákbégjévé nevezett ki. Végre miután számos tisztet előléptetésekkel s adományokkal kitüntetett s a katonáknak a hátralevő zsoldot kiosztatta, a szultán rendeletet adott a hazatérésre és *szeptember 18-ikán* egész seregével Konstantinápoly felé indult.¹⁾ A hadjáratnak ez évre vége volt.

IX.

Azon időben, mikor Nándorfehérvár elbukott, a király serege Tolnán, a nádoré Ó-Péterváradnál táborozott, a vajda pedig Lippáról a Tisza felé vonult az erdélyi hadakkal.

Budán szept. 6-ikán híresztelték először, hogy a várat elfoglalták;²⁾ Lajos király Tolnán már egy nappal előbb is hallhatta e hírt. Ragusában és Dalmátia más helyein szept. 9-ikén értesültek felőle.

Az első tudósításokat mind hazánkban, mind a külföldön kétkedve fogadták, különben is azok, tekintve hogy a vár nagy területen, szárazon és vízen, ellenséggel volt körülvéve, nem eredhetek valami hiteles forrásból.

A lesújtó hír azonban napról-napra bizonyosabb lett. E közben a király 20,000-re szaporodott seregével Bátára ment, az erdélyi hadtest Vannáig jutott, honnan a vajda a királyhoz sietett s szept. 13-ikán Bátán találkozott vele.

Szomorúan jellemzi a viszonyokat, hogy a király körül levő főurak eleinte czélszerűnek tartották, titkolni a szerencsétlenséget, nehogy a csapatok félelmökben szétoszoljanak s a tábor felé még útban levők visszatérjenek.³⁾

Hiába titkolták. Szept. 13-ikán Bátán már köztudomású volt a dolog. Szerémy is értesült felőle, mint föntebb említve volt. Szept. 14-ikén Budán is kétségtelen volt a hír. Orio azonnal írt felőle

¹⁾ Lásd Szulejmán naplóját aug. 30-ikától szept. 20-ikáig. Marino Sanuto. 246. Istvánffy. 62.

²⁾ Marino Sanuto. 240.

³⁾ Marino Sanuto. 243, 245.

a signoriának, e levelet azonban Velenczében csak 27-dikén kapták meg.¹⁾

A Bátán összegyűlekezett urak a veszteség hírére a szó teljes értelmében le voltak sújtva. Nándorfehérvár fontosságát most érezték valójában, midőn azt elvesztették. Az ifjú király is mélyen meg volt rendülve; erről eléggé tanúskodik a nádorhoz intézett levelének rideg hangja.²⁾ «Ideje volna már — úgymond — hogy a legfontosabb dolgokról együttesen tanácskozzunk, és a mit az ország védelmére tenni kell, végre valahára megtegyük.» Hogy eddig óriási mulasztások történtek, azt nem írja nyíltan a király, de a sorok között olvasható.

Lajosnak e komor hangulata nem pillanatnyi volt. Hetek múlva is ily lelki állapotban találjuk. «Országunk — írja október 1-jén Zsigmond lengyel királyhoz írt panaszkozó levelében — most már nyitva áll a török előtt vízen és szárazon, és sohasem lehet boldog és nyugodt, míg Szabács és Nándorfehérvár az ellenség kezében marad.»³⁾

Általános volt a vélemény, hogy a szultán Nándorfehérvár elfoglalása után még az évben az ország belsejébe teszi át a hadjáratot. Ez nagy zavart okozott a király környezetében, annyival inkább, mivel a sereg fegyelmezetlen és fölszereletlen volt.⁴⁾

Valószínű, hogy ha Nándorfehérvár júliusban esedik, még ez évben Buda felé indult volna a török, és tekintve hogy a királynak augusztus 8-ikán még csak 4000 embere volt, úgyszólván ellenállás nélkül foglalhatta volna el azt.

De Oláh Balázs kitartása és hősiessége legalább egy időre megmentette az országot a nagyobb veszélytől. Mikor Szulejmán a vár birtokába jutott az idő már őszi felé járt és a török hadvezérek minden harcyszomjuk mellett is birtak annyi óvatossággal, hogy a megfogyott és kimerült hadsereget szeptember havában az ország belsejébe vezetni nem tartották tanácsosnak.

¹⁾ Marino Sanuto. 243.

²⁾ Lásd II. Lajos levelét a nádorhoz. Bába, 1521. szept. 13. Orsz. levéltár 23,584. sz. alatt.

³⁾ II. Lajos levele Mohácsról, 1521. okt. 1. Zsigmondhoz (Schedius Zeitschrift von und für Ungarn. III. 296. l.).

⁴⁾ Marino Sanuto. 250.

Azonban a magyar táborban még sokáig az ellenkezőtől féltek. Miután a Száva vonala elveszett, a Duna és Dráva mutatkozott természetes határul az ellenség föltartóztatására; amott a nádor és vajda serege, emitt a királyé volt hivatva őrködni. Hogy ez sikeresebb legyen, a vajda serege Vannáról Bácsmegeye déli részébe a Duna felé vonúlt, a hajóhad Erdődre evezett (a Dráva torkolatán alúl); a király is elhagyta Bátát és attól 25 kilométernyire a *mohácsi* mezőn tábort ütött. Így az összes haderő a Mohács és Pétervárad közti Duna-vonalon helyezkedett el egymástól nem nagy távolságban, és akár a bácsmegeyei Dunán, akár pedig Eszéknel kísérlette volna meg a török az átkelést, egyformán válságos helyzetbe jutott volna, mivel a három hadtest egyesülése bármelyik veszélyeztetett ponton 2—3 nap alatt végrehajtható volt és ez esetben 58,000 főnyi pihent haderő áll szemben Szulejmánnak még mindig nagyobb, de a hosszas ostromban kifáradt hadseregével.

Ily tekintélyes haderővel azonnal meg lehetett volna kezdeni a *támadó* hadjáratot is, azonban az urak halogatták a dolgot és egész szeptember végeig várakozó helyzetben maradtak.

Azonban a török sem Pétervárad vidékén, sem Eszéknel nem mutatkozott, sőt, a mint fentebb említve volt, Szulejmán szeptember 18-án egész seregével haza felé indult. Ezt pár nap múlva megtudták a magyarok is, és most a nádor és a vajda a velök levő főurakkal együtt Mohácsra gyülekeztek a király táborába.

A *gyűlésen* roppant szóvihar keletkezett. A keserű kifakadások és haszontalan okoskodások, melyek a gondatlanságból származott szerencsétlenséget szokták követni, egész özönnel indultak meg.¹⁾ A különben könnyelmű ifjú király — ki ekkor lázas betegségben szenvedett — rendkívül fel volt háborodva s éles szemrehányásokkal illette tanácsosait. Az ország közvéleménye is ezeket kárhóztatta első sorban, mint ez a jelenlevő Szerémy emlékiratából világosan kitűnik. Azonban a szenvedélyre gyuladt ember nem szokta kutatni a dolgok valódi okát s könnyen tévútra vezethető. A kormánytanács tagjainak nem nagy fáradságába került a nemes-ség haragos érzületét az elesett végvárak bánjai ellen terelni,

¹⁾ «Quum jam dolere meroris pleni essent, inter se habebant rixas et argumenta multa». Így szól a mohácsi gyűlésről Szerémy. 99. l.

minek következtében a mohácsi gyűlés nem a király tanácsosait, nem a gyarló honvédelmi és pénzügyi viszonyokat, hanem Héderváryt és a Sulyok testvéreket meg Török Bálintot tekinté a veszedelem egyedüli okaiúl. Minthogy amazok távoli birtokaikon lapangottak, a feldühödt néptömeg a táborban levő Török Bálinton — a ki pedig mint gyámság alatt álló alig volt felelősségre vonható — akarta kiönteni minden bosszúját. Sátrát feldúlták, ő maga csak gyors lovának köszönhette, hogy a biztos haláltól megszabadult. Ezután a nádori törvényszék ítéletet tartott felettök és a végvárak árulóira vonatkozó törvények értelmében mindnyájukat *hütleneknek* nyilvánította s javaiktól megfosztotta. E büntetés Török Bálint öcsésére, Miklóstra is kiterjesztett. Nándorfehérvár Zimony és Zalánkemén elvesztése miatt Héderváryt, a Török testvéreket és Sulyok Istvánt, Szabács bukása miatt pedig Sulyok Balázst nyilvánították bűnösöknek. A kapzsi nádor talán első volt azok között, kik az elkobzott birtokokból részesültek; ő ugyanis Cserög várát és a roppant kiterjedésű futaki uradalmat a hozzá tartozó városokkal és falvakkal együtt — melyek Török Bálinttól és Miklóstól elvételtek — a kincstárnak előlegezett 6000 arany frtnyi kölcsön biztosítására már a mohácsi táborban, szeptember 30-ikán magának adományoztatta.¹⁾

Ezen a felindulás első pillanatában kimondott ítéletet ugyanezen évi november 19-ikén tartott budai országgyűlés azon záradékkal erősítette meg, hogy a király az illetőknek 40 napot engedjen a maguk igazolására s e végett *salvus conductust* (biztosító levelet) adjon nekik.²⁾ Török Bálint és Miklós éltek is a kedvezménynyel s barátjaik közbenjárása által 1523-ban kegyelmet nyertek és javaikat visszakapták.³⁾ Megjelentek a törvényszék előtt a Sulyok testvérek is és többszöri elhalasztás után⁴⁾ ők is föloldoz-

¹⁾ Lásd II. Lajos 1521. szept. 30-ikán Mohácson kelt oklevelét Orsz. levéltár 23,586. sz. a.

²⁾ Kovachich. Supplementum ad vestigia comitorum. II. 546.

³⁾ Lásd II. Lajos oklevelét 1523. nov. 16. Orsz. Levéltár 23,853. sz. alatt, mely szerint Török Bálint és Miklós Cserög várát és a futaki uradalmat visszakapják.

⁴⁾ Magy. Történelmi Tár 1887. évf. 801. l. II. Lajos 1523. jun. 4. és júl. 13-iki oklevelei.

tattak az ítélet alól. Sokan a vajda pártfogásának tulajdonították a megkegyelmezést és még a mohácsi vész után is számosan akadtak, kik Török Bálintot és a Sulyok testvéreket Nándorfehérvár és Szabács bukása miatt árulóknak neveztek.¹⁾ Héderváry Ferencz azonban, jóllehet rokonai és barátai közbenjárása folytán több ízben biztosító levelet nyert, sohasem jelent meg a Curia előtt maga igazolása végett, minek következtében lázadónak, hűtlennek nyilvánították s összes birtokai másoknak adományoztattak.²⁾ Ő ezentúl eltűnik történetünk színpadáról s úgy látszik, külföldön számüzetésben töltötte hátralevő életét.

Miután a mohácsi gyűlésen sikerült a kormánytanácsnak a végvárok elvesztéseért az összes felelősséget a bánok fejére zúdítani, áttértek a *hadjárat ügyére*. Már bizonyos volt, hogy Szulejmán visszavonult és most az urak, kik eddig tetlenül töltötték az időt, szájhősökké váltak s nagy hangon kezdtek tanácskozni az őszi hadjátról, melynek céljául Nándorfehérvár, Zimony, Zalánkemen és más szerémségi várak visszafoglalása volt kitézve. Fővezérré a gyűlés egy része a vajdát ajánlotta, másik része pedig a nádort. A vajda azonban kijelentette, hogy a nádor alatt nem szolgál; végre hosszas czivódás után a király az által vetett véget a dolognak, hogy mind a nádort, mind pedig a vajdát egyenlő rangú és tekintélyű főhadvezérekévé nevezte ki.³⁾

A hadsereget a vállalat sikerének biztosítására az urak még most sem tartották elégségesnek, mivel híre járt, hogy Szulejmán Bali bégnek mintegy 40,000 embert hagyott hátra Nándorfehérvár és Szabács védelmére. E miatt a király azokat, kik hadilletékeiket

¹⁾ Lásd Oláh Miklós levelét a lundi érsekhez 1533-ból (M. T. Eml. XXV. 433. l.) és Bakics Pál levelét Török Bálinthoz 1537-ből (M. T. Tár 1879. 192. 193. l.).

²⁾ II. Lajos oklevelei az Orsz. levéltárban 1522. febr. 22. 23,617. sz. 1523. szept. 23. 23,833. sz. a. Kovachich. Astræa. 426—433. M. T. Tár VI. 1859. 8. és köv. l.

³⁾ II. Lajos 1521. szept. 30-iki oklevelében a nádort és 1521. okt. 13-iki oklevelében a vajdát is «Capitaneus noster generalis»-nak írja. Orsz. levéltár 23,586 és 31,164. sz. a. Hogy a nádor és vajda egyenlő rangú fővezérré neveztetett, azt II. Lajos is említi Zsigmond királynosz 1521. okt. 1-én írott levelében. Schedius Zeitschrift. III. 295. l.

még mind ez ideig nem állították ki, ismét sürgetőleg felszólította; így a többek között szept. 29-ikén Máté pannonhalmi és Jakab bakonybéli apátoknak is megparancsolta, hogy jobbágyaik ötöd-részt a török ellen még ez évben indítandó hadjáratra helyetteseik vezérlete alatt azonnal a táborba indítsák.¹⁾

A mohácsi értekezlet nem volt törvényesen kihirdetett országgyűlés; ebben csak a táborokban megjelenő urak vettek részt. Ez tehát csak előtanácskozmánynak tekinthető. A végleges intézkedések meghozatala végett Lajos király október 6-ára *Szerém-Ujlakra jegyveres országgyűlést* hirdetett, melyre az ország főpapjai, főnemesi és az összes köznemesség meghivattak.

A pontokat, melyeket az ujlaki országgyűlésen tárgyalni fognak, a mohácsi értekezleten előre megállapították. Ezek a következők voltak: Tekintettel azon nagy veszélyre, miszerint addig, a míg Szabács és Nándorfehérvár az ellenség kezében maradnak, az ország nyugalmat egy perczig sem élvezhet, határozza el a gyűlés, hogy az elveszett várak visszafoglalása végett azonnal hadjárat indíttassék, Zalánkemén, Titel, Pétervárad, Zimony és más szerémségi várak ágyúkkal, élelemmel és őrséggel szereltessenek föl s a hol szükséges, újra fölépíttessenek. Gondoskodják a gyűlés a kincstár szükségleteiről és oly mérvű rendkívüli hadi segélyt szavazzon meg, mely nemcsak az említett várak jó karba helyezésére elegendő legyen, hanem az egész télen át folytatandó és a jövő tavasszal új erővel megindítandó hadjárat költségeit is fedezze.²⁾

Ezekből látszik, hogy a király és környezete komolyan foglalkozott a hadjáratokkal. A terv valószínűleg a vajdától származott³⁾ és az nem is volt ésszerűtlen. A török nagy hadjáratok rendszeren a nyári hónapokban folytak, ősszel a csapatok a birodalom belsejébe vonultak vissza. Részben ez volt az oka, hogy a magyarok által intézett őszi és téli hadjáratok ez ideig többnyire sikerültek.

¹⁾ Magyar akadémiai értesítő (Philosophiai és történet tud. osztály) 1862. évfolyam 39, 40. I. II. Lajos 1521. szept. 29 iki rendelete a mohácsi táborból.

²⁾ II. Lajos levele Zsigmond lengyel királyhoz a mohácsi táborból 1521. okt. 1-jén. Schedius Zeitschrift. III. 295, 296. Szerémy. 98, 99. Marino Sanuto. 249, 250.

³⁾ Szerémy. 98.

Hunyady János 1443-ban november és deczember hónapokban aratja fényes diadalait. Mátyás 1463-ban Jaiczát, 1475-ben Szabácsot téli hadjáratban foglalja el.

Csakhogy most a *kivitel* elmaradt. Az állami élet beteges tünetei újult erővel léptek fel ismét s a szép tervek, melyekről Lajos október 1-jén álmodozott, pár nap alatt dugába dőltek. A mohácsi táborban valódi anarchia uralkodott es midőn az újlaki gyűlésre kellett volna indulni, maga a katonaság is heves vitát kezdett a felett, átlépjék-e a Drávát vagy sem? Az elelmi szer fogytán volt és hogy a baj tetézve legyen, *lázás betegség* tört ki a táborban. A király, a vajda és a nádor is megkapták a betegséget. A tábor, mint Istvánffy írja, naponként halottakkal telt meg. Ez inséges állapot az eddigi csekély fegyelmet is tönkre tette. A nemesi csapatok csakhamar oszolni kezdtek. Október 5-ikén a király *Pécsre* vitette magát, a hol egy darabig feküdt;¹⁾ erre a magyar csapatok mind haza széledtek és csak a 3—4000 főnyi német gyalog és 1000 főnyi lengyel lovas katonaság maradt a mohácsi táborban.

Ezen előzmények után az ujlaki fegyveres országgyűlésből semmi sem lett s a hadjárat a jövő évre halasztatott. Ezután nem sokára a bács megyei két hadtest is szétszlott és csak a vajda ment később Újlakra pár ezer emberrel, azon elhatározással, hogy ott fog telelni, a nándorfehérvári pasa rablásai ellen a vidéket oltalmazandó.²⁾

Október 26-ikán a még folyvást gyöngélkedő király Buda felé indult. A gyászoló város minden pompa nélkül, hidegen fogadta az uralkodót és kíséretét.³⁾ Nándorfehérvár elbukott, a nélkül, hogy csak kísérletet tettek volna fölmentésére! Az ország mozgósítása czéltalan, a hadjárat hiába való volt. A magyar immár nyugodtan sem alhatik; minden nap ki van téve az ellenség betöréseinek!

A csapás nem csak a főváros lakosait, hanem kivétel nélkül az egész nemzetet megrendítette. Bizonyítja ezt az 1521 november havában tartott budai országgyűlés, a mely az alig három

¹⁾ Október 6-ikán már Pécsen volt a király az itt kiadott oklevél szerint. Orsz. levéltár 31,164. sz. a.

²⁾ Marino Sanuto. 250, Szerémy. 99. Zay. 189

³⁾ Istvánffy. 63. Marino Sanuto. 233.

hónappal azelőtt lezajlott események hatása alatt állván, behatóan foglalkozott az ország honvédelmi viszonyaival és a jövő évben megindítandó hadjáratra oly roppant hadi adót szavazott meg, a minő eddig páratlan volt hazánk történetében. Ámde a végzések ismét papíron maradtak; a kormány nem volt képes azokat végrehajtani. A török háború veszélye egy időre megszűnt, mivel Szulejmán 1522-ben Rhodusz ostromára vezette hadait. A pillanatnyi nyugalom érzete lelohasztotta a harci kedvet és a Nándorfehérvár visszafoglalására tervezett nagy hadjárat elmaradt. De elmaradt a pénz is. A kivetett adóból, mely pontosan behajtva több milliót eredményezett volna, alig folyt be néhány ezer forint!

Nándorfehérvár bukása a szomszéd országokban is nagy nyugtalantságot, félelmet okozott. Nem közönséges dolog, hanem következményeit tekintve, európai fontosságú esemény volt az. Az egykorúak is így gondolkoztak felőle. Akadtak sokan, a kik Nándorfehérvár elvesztését Konstantinápolyénál is nagyobb csapásnak tartották a kereszténységre. És ez érthető is. 1453-ban még csak Európa szélén mutatkozott a veszély, most pedig egészen a szívéhez közeledett. Nem csekély volt azok száma, kik hazánkat már ekkor veszendőnek tartották. Balbi Jeromos pozsonyi prépost, s Lajos királynak egykori tanára, a ki a lefolyt hadjárat alatt a külföldi udvarokhoz követségbe járt, már 1521-ben meg volt győződve a felől, hogy Magyarország rövid idő alatt elbukik. Ő mint magyar főpap jól ösmerte az ország feldúlt állapotát s mint diplomata legutóbbi küldetése alatt elég tájékozást szerzett a felől is, hogy a nyugoti hatalmak a mint most nem adtak, úgy ezután sem fognak segílyt adni a török ellen. Balbi jós lélekkel látta a jövendőt, s nem akarván tanúja lenni a végromlásnak, kivándorolt Magyarországból.¹⁾ Cselekedete kishitűségre mutat ugyan, de eléggé jellemzi az akkori felfogást és viszonyokat.

A külföldi államok közül sehol sem okozott Nándorfehérvár

¹⁾ Magyar Sion. 1866. évfolyam. 348. (Balbi életrajza.) Oláh Miklós primás így ír e dologról: «Postea vero in anno Domini, si bene recorder, 1521, dum Nándor Alba per Thurcos obsessa et capta fuit, Jeronymus ipse Balbus teritus a Thureis et putans totum regnum periturum relicto hic in Præpositura homine suo, una cum rebus suis auffugit in Austriam ad Majestatem vestrani». (I. Ferdinándot érti).

elfoglalása nagyobb izgatottságot, mint a *német birodalomban*. Mindjárt a következő 1522-ik évben számos röpirat jelent meg német nyelven, hirdetve a helyrepótolhatlan veszteséget, mely Magyarországot s vele együtt az egész keresztény világot Nándorfehérvár bukása által sújtotta.¹⁾ A római pápa és magyar király követeknek szónoklatait, melyekben az 1522-iki nürnbergi birodalmi gyűléstől a török ellen segílyt kértek, a nép nyelvére lefordítva, sok ezer példányban terjesztették a lakosság között.²⁾ Károly császár már a nürnbergi gyűlés előtt pár hónappal rendeletet adott a német papságnak, hogy a templomokban mindenütt könyörögjenek és misét szolgáltassanak a török ellen indítandó hadjáratért és szónoklataikban lelkesítsék a népet a szent háborúra, mivel Nándorfehérvár Szulejmán kezébe jutott és e miatt az egész kereszténységet fenyegeti.³⁾ E rendelet kinyomatván, szintén számos példányban bocsájtatott a közönség használatára. És ezeken kívül újra feltűntek a különféle «haditervek», «javaslatok» (Anschlag) és «buzdító szózatok» (Ermanung) a német könyvpiacon egész özönnel, prózában és versben egyaránt.

De hiába volt minden jó igyekezetök! Európa népei nem siettek Magyarország segítségére!

A magyar nemzet pedig magára hagyatva végre is elbukott az egyenetlen küzdelemben.

De nem bukott el gyáván!

A magyar nemzet 1521-ben minden hibái mellett sem volt gyáva. Bizonyosságul szolgálnak erre a szabácsi, zimonyi és nándorfehérvári hősök is, kik az ország deli határán, a Száva partjain, a magyar *thermopylaei kapu* védelmezésében elestek.

¹⁾ Ilyen p. o. a Jost Deneäer által nyomtatott «All hie ist abkunferfet das Schlosz Kriechisch Weysenburgk und das Stetley n in aller form und geschicklickkayt. Augsburg 1522.» cz. fametszettel illusztrált munka, mely röviden a vár ostromát írja le. (Kertbeny Bibliographie. I. 42. l.). Ilyen a «Turcken puechlein ein nutzlich Gesprech oder unterrede etlicher personenz geendet im Mertzen 1522.» cz. füzet a Magyar Nemzeti Múzeumban.

²⁾ Ilyenek a Magyar Nemzeti Múzeum 1522-iki füzetek között: 1. «Die verteuscht Oration on werbung so Bápstlich heiligkeit durch ihren Legaten 1522. nov. 10.» 2. «Des Bepstliche redners . . . zu Nürnberg . . . Am rixtag des Wintermonents beschen Anno MDXXII.» 3. «Die hungerich botschaft zu Norimberg . . . Am rrixtag des Wintermonendts bechē. Anno MDXXII.»

³⁾ Tartalmát közli Kertbeny Bibliographie. 40. l.

A magyar 1521-ben is meg tudott halni hazájáért. Leonidászaink ekkor is voltak nagy számmal.

De a ki a széthúzó erőket az ész hatalma által egyesíteni és közös nagy célra vezetni képes lett volna: *Themistokles*, hiányzott.

Az ostrom lefolyásából kiviláglik, hogy Nándorfehérvár semmi áron sem jut Szulejmán kezébe, ha az őrség száma és a fölszerelés kellő arányban áll a hely fontosságával. Helyrehozhatlan hibát követtek el tehát őseink, midőn ezt nem tudták, vagy nem akarták fölfogni és a vár védelméről idejében kellően nem gondoskodtak.

A várnai és rigómezei csatákban Hunyady János lángesze sém volt képes diadalt aratni a janicsárok tömör sorai fölött. A jól fegyelmezett és begyakorlott állandó török hadsereggel a magyar bandériumok és megyei csapatok nem versenyezhetek kellő sikerrel. Ezt nagyon jól tudta Hunyady János, valamint fia Mátyás király is, és Mátyás épen e miatt szervezte a fekete sereget. Halála után azonban az állandó hadsereg, melynek fentartása valódi életkérdés lett volna, fölsozlott és ismét visszaállott a régi honvédelmi rendszer mindazon, sőt még több fogyatkozásaival, melyekkel azelőtt bírt. Ellenben a török hadsereg Mátyás halála óta is sokat fejlődött és 1521-ben kétségtelenül úgy áll a dolog, hogy rendes körülmények között vívott döntő ütközetben, a hol a szultán állandó gyalogsága és lovassága szállott a síkra, a magyar hadsereg bármily hősiesség mellett sem lett volna képes diadalt aratni a török fölött.

Mint hogy tehát nyílt csatában nem versenyezhattünk, annál nagyobb súlyt kellett volna fektetni a *várak* jó karban tartására, védelmezésére. Mily nagy gátúl szolgáltak a várak a törökök terjeszkedésének, arról elég fényes bizonyosságot nyújt Oláh Balázs, a ki maroknyi csapatával két hónapig daczolt Szulejmán összes haderejével; de tanúskodnak erről a későbbi események is.

Ezek folytán állithatjuk, hogy Nándorfehérvár bukása nagyobb szerencsétlenség volt egy elvesztett döntő ütközetnél.

Nándorfehérvár bukása után nyitva állott az út a török hódítások előtt. Az ez utáni katasztrófák csak folytatását képezik az 1521-ikinek s ha nem történik meg ez, talán nem következnek be amazok sem.